

GÖTEBORGS UNIVERSITET
INST FÖR PEDAGOGIK OCH SPECIALPEDAGOGIK

Med samverkan är allt möjligt!

Särskolan i ett arbetsmarknadsperspektiv

Michael Hernius

Uppsats/Examensarbete:	15 hp
Program och/eller kurs:	LAU 925:2
Nivå:	Grundnivå/Avancerad nivå
Termin/år:	Ht/2014
Handledare:	Lena Fridlund
Examinator:	Staffan Stukát
Rapport nr:	HT14 IPS LAU925;8

Abstract

Uppsats/Examensarbete: 15 hp
Program och/eller kurs: LAU 925:2
Nivå: Grundnivå/Avancerad
Termin/år: Ht/2014
Handledare: Lena Fridlund
Examinator: Staffan Stukát
Rapport nr: HT14 IPS LAU925:8
Nyckelord: Gymnasiesärskolan, Samverkan, Arbetsliv, Arbetsmarknad, Supported Employment

Övergången mellan gymnasiesärskolan och arbetslivet är det undersökningsproblem som fokuseras i denna studie. Syftet är att studera olika aktörers uppfattningar om samverkan mellan skola och arbetsliv. Skolan, Studievägledare, Kommunen, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan har alla del i denna process. Hur samverkar man kring elever som går ut gymnasiesärskolans nationella program för att möjliggöra att de kan nå, få och behålla ett arbete?

För att analysera det empiriska materialet har använts Nirjes normaliseringsprincip och Antonssons studie om stödets betydelse i allmänhet och metoden supported employment i synnerhet.

Jag har valt en fenomenografisk orienterad studie med målsättningen att få en förståelse för hur skolan och de olika aktörerna tolkar sitt uppdrag – att förbereda och möjliggöra för eleverna att få ett arbete. Den metod som har använts är intervjuer av representanter från ovanstående aktörer som arbetar nära dessa elever i sin vardag.

Resultatet visar att de flesta elever inte i första hand hamnar på den reguljära arbetsmarknaden efter avslutade studier utan oftast i fortsatt omsorg och i kommunens dagliga verksamhet. Studien visar att det finns en samsyn kring uppdraget mellan de representerade verksamheterna. Dock framkommer en samstämmig uppfattning att samverkan kan utvecklas för att nå bättre måluppfyllelse. Till exempel står Dagliga verksamhet inför en förändring som kommer att kräva större och mer strukturerad samverkan. Implementering av supported employment är ett exempel på sådant förändringsarbete inom kommuner. Vidare pekar studien på att skolan och SYV tillsammans med Arbetsförmedlingen bör samverka tidigare under tiden eleverna har sin APL utifrån sina olika uppdrag och kompetenser. Detta då APL tillmäts stor betydelse från flera av de som deltagit i studien och från annan empiri.

Studien visar på många faktorer som kan ses som ett hinder för elever att nå, få och behålla ett arbete men också på många möjligheter. Genom rätt stöd och handledning till arbetsgivare bör många fler i denna målgrupp kunna stå till arbetsmarknadens förfogande. Detta oavsett om skolan samverkar med Arbetsförmedlingen eller Daglig verksamhet.

Innehållsförteckning

1 Inledning	1
1.2 Centrala begrepp	2
1.2.1 Utvecklingsstörning	2
1.3 Gymnasiesärskolan	3
1.4 SYV	4
1.5 Daglig verksamhet	4
2 Syfte	5
3 Bakgrund	5
3.1 Utvecklingen av olika omsorger om personer med funktionsnedsättning	5
3.1.2 Fler elever i särskolan	6
3.1.3 Eftergymnasial utbildning.....	6
3.2 Strategier för fler personer i arbete.....	7
3.3 Arbetsmarknaden för personer med utvecklingsstörning.....	8
3.3.1 Välgval efter skolan- lönearbete eller daglig verksamhet?.....	9
3.3.2 Öppna arbetsmarknaden	9
3.4 Samhällets ansvar	10
3.4.1 Skolans ansvar	10
3.4.2 Kommunens ansvar.....	11
3.4.3 Arbetsförmedlingens ansvar	12
3.4.4 Försäkringskassans ansvar	13
3.5 Samverkan	13
4 Teoretiska utgångspunkter	13
4.1 Normaliseringsprincipen	14
4.2 Supported Employment	14
5 Metod	16
5.1 Fenomenografisk studie.....	16
5.2 Intervju som metod.....	16
5.3 Urval	17
5.4 Genomförande	17
5.5 Trovärdighet och giltighet	18
5.6 Etiska överväganden.....	18
6 Resultat	18
6.1 Hur förbereder skolan sina elever för arbetslivet?.....	19
6.1.1 Samverkan i dagsläget	19
6.1.2 Vem bestämmer om en elev står till arbetsmarknadens förfogande eller inte?	20
6.2 Vilka gemensamma mål samt vilka förväntningar har de olika aktörerna på varandra i sin samverkan	21
6.3 Vilka framtida möjligheter kan det finnas för gymnasiesärskolelever att komma ut på arbetsmarknaden?	22
7 Analys	23
7.1 Hur förbereder skolan sina elever för arbetslivet?.....	23
7.2 Vilka gemensamma mål samt vilka förväntningar har de olika aktörerna på varandra i sin samverkan?	25

7.3 Vilka framtida möjligheter kan det finnas för gymnasiesärskolelever att komma ut på arbetsmarknaden?	26
8 Diskussion	27
8.1 Metoddiskussion.....	27
8.2 Resultatdiskussion	27
8.3 Pedagogiska konsekvenser och fortsatt forskning.....	29
Referenslista.....	30
Bilaga 1: Aspekter av den kvalitativa forskningsintervjun.....	33
Bilaga 2: Intervjuguide	33

1 Inledning

Förutsättningarna för personer med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga att kunna finna, få och behålla ett arbete inom såväl stat, kommun och landsting som näringsliv måste förbättras. Detta är nödvändigt för att bättre kunna tillvarata den kompetens och de resurser som finns i samhället. (*Arbete för alla*, Viljeinriktningsdokument, Regeringskansliet, 2011)

Det är många personer med funktionsnedsättning som står långt ifrån arbetsmarknaden idag. Regeringen har i ett Viljeinriktningsdokument *Arbete för alla – insatser för att underlätta inträdet på arbetsmarknaden för personer med funktionsnedsättning* (2011) preciserat sin ambition, vad gäller personer med funktionsnedsättning, där det framgår att alla skall ha möjlighet att delta i arbetslivet utifrån sina förmågor och förutsättningar. Att alla människors kompetens och vilja att arbeta ska tillvaratas. I dokumentet gör man gällande att alla som vill och kan arbeta kommer att behövas på arbetsmarknaden där utmaningen är att tackla den demografiska förändringen Sverige står inför, med en åldrande befolkning som förutsätter att fler deltar aktiv på arbetsmarknaden.

Ett av målen i det nya reformarbetet som regeringen presenterar i propositionen 2011/12:50 *En gymnasiesärskola med hög kvalitet* är att öka antalet ungdomar som har möjlighet att få en anställning efter sin utbildning och att övergången mellan skolan och arbetslivet för de elever som går i gymnasiesärskolan skall förbättras, samt att samarbetet behöver stärkas mellan skola-arbetsliv (GYS 2013, s.46).

Ur Gymnasiesärskoleutredningens uppdrag *Den framtida gymnasiesärskolan* (SOU 2011:8) konstateras att andelen elever i gymnasiesärskolan har ökat kraftigt sedan början på 1990-talet och fram till 2009/10 och man redovisar flera orsaker till detta. Vidare pekar man på att antalet anställda är väsentligt lägre för personer med generella inlärningssvårigheter än för andra ungdomar. Utan särskilda stödåtgärder har numera endast några få procent anställning (SOU 2011:8).

Detta är också ett faktum som Magnus Tideman, professor i handikappvetenskap, nyligen visat. I en artikel på SVT Nyheter skriver Martholm Silva (2014, 24 november) att han leder en omfattande aktuell studie om vad som hänt elever som gått ut gymnasiesärskolan mellan 2001-2011. Det rör sig om 12 200 elever totalt och undersökningen visar att endast en fjärde del av dessa återfinns på arbetsmarknaden fem år efter studenten. Det omvända gäller för de som gått vanligt gymnasium där 75 % finns på arbetsmarknaden eller i högskola. Studien kommer att publiceras i sin helhet nu vid årsskiftet.

Den bild som framträder ovan, där en allt större andel av en årskull återfinns i gymnasiesärskolan samtidigt som en allt mindre andel av dessa får arbete, innebär en stor utmaning för framtiden. Funktionshindre personers möjligheter att finna, få och behålla ett arbete påverkas av en rad olika faktorer som har att göra med de personliga förutsättningarna, villkoren i arbetslivet, förhållanden på arbetsmarknaden samt samhällets stöd. Att lämna gymnasieskolan och ta steget ut i samhället blir för dessa elever frågan om oftast tre val, att söka jobb på den öppna arbetsmarknaden, söka en sysselsättning på kommunens Dagliga verksamhet eller läsa vidare på folkhögskola. Socialstyrelsen pekade redan 2008 på de brister som fanns i övergången mellan gymnasiesärskola och Arbetsförmedlingen, då elevens möjligheter till lönearbete sällan prövas utan den naturliga fortsättningen efter skolan blir att söka Daglig verksamhet. När det gäller samhällets stöd kan man i Socialstyrelsens rapport (2010) *På tröskeln-daglig verksamhet med inriktning på arbete* konstatera att i nuläget är det

kommunen, LSS-handläggaren eller personalen på daglig verksamhet som har initiativet tillsammans med brukaren att söka samarbete med Arbetsförmedling och Försäkringskassa när det blir aktuellt med ett eventuellt lönearbete.

I regeringens proposition (2011/12:50) framhåller man att Arbetsförmedlingen och ytterligare aktörer har i uppdrag att samverka på lokal nivå. Utredaren konstaterar att det i många fall finns en samverkan på det lokala planet i dag mellan skola, arbetsgivare, arbetsförmedling, försäkringskassa och LSS. Dessutom har skolhuvudmännen stor frihet att utforma denna samverkan i respektive kommun utifrån lokala förutsättningar (GYS 2013). Detta kan alltså innebära att det ser olika ut i kommunerna runt om i landet och de lokala aktörerna kommer att ha ett fortsatt stort ansvar för elevernas framtida sysselsättning.

Övergången mellan gymnasiesärskolan och arbetslivet är det undersökningsproblem som fokuseras i denna studie. Frågan är av stor vikt för dessa elever och svaret är av intresse för såväl skola och föräldrar som för representanter i arbetslivet. Målsättningen med undersökningen är att den skall ligga till grund för det fortsatta arbetet att hjälpa och vägleda eleverna in på arbetsmarknaden samt att planera och organisera skolan så att en bättre måluppfyllelse kan uppnås. Jag har valt ämnet utifrån min vardag där jag ser att vägen ut i ett arbetsliv eller någon annan sysselsättning inte är alldeles rak, enkel eller självklar. Jag grundar detta på min erfarenhet av att varken föräldrarna till eleverna, eleverna själva eller andra personer som är involverade i arbetet kring dessa elever har någon tydlig bild av hur vägen till ett yrkesverksamt egentligen ser ut.

Förhoppningen är att denna studie skall sprida ljus över det tomrum som finns angående vad som egentligen händer under de fyra åren på gymnasiesärskolan när det gäller *samverkan* mellan skola och arbetsliv. Vilka möjligheter har dessa elever att komma ut i ett yrkesliv och vilka är de myndigheter som är inblandade i eleverna fortsatta liv och vem bär ansvar för vad?

1.2 Centrala begrepp

1.2.1 Utvecklingsstörning

Med en funktionsnedsättning avses en nedsättning av fysisk, psykisk eller intellektuell förmåga. Funktionshinder däremot avser den begränsning som en funktionsnedsättning kan innebära för en person i relation till omgivningen. Det finns andra begrepp än utvecklingsstörning som ibland används t.ex. mental retardation, begåvningsnedsättning, förståndshandikapp, intellektuell funktionsnedsättning eller kognitiv funktionsnedsättning. *SOU 2011:8 Den framtida gymnasiesärskolan – en utbildning för ungdomar med utvecklingsstörning* är den utredning som ligger till grund för den nya Gymnasiesärskolan (GYS 13). Kapitlet "Begreppet Utvecklingsstörning" inleds med:

Att på ett absolut sätt definiera vad utvecklingsstörning är låter sig inte göras. Utvecklingsstörning är inte bara en egenskap hos individen utan måste ses i relation till de förutsättningar och krav som finns i omgivningen. Individen kan bli mer eller mindre funktionshindrad beroende på hur komplicerad en miljö är och det bemötande som ges. (SOU 2011: 8, Utbildningsdepartementet, Gymnasiesärskoleutredningen, 2011, s. 141)

När det gäller barn med utvecklingsstörning så yttrar den sig i ungdomsåren och visar sig genom en långsammare utvecklingstakt och finns med under hela livet. Störningen innebär en nedsatt intellektuell förmåga tillsammans med en nedsatt adaptiv förmåga. Den sistnämnda beskriver oförmåga att kunna anpassa sig till omgivningen och att klara sin vardag

exempelvis att kunna sköta dagliga sysslor i ett hem eller att hantera pengar. Förståelsen för sin omvärld och hur man uppfattar den kan man säga blir mer konkret jämfört med hur andra uppfattar den, det blir också problematiskt att använda och tolka abstrakta symboler som siffror och bokstäver samt att planera, kontrollera och värdera det egna handlandet i olika situationer. Vilken miljö personen befinner sig har stor betydelse för dessa nedsatta förmågor eftersom utvecklingen är en process och vad en person med utvecklingsstörning klarar av beror därför till stor del på hur mycket stimulans, stöd och träning personen får. Utredningen framhåller också det självklara ”att människor med en utvecklingsstörning har som andra olika talanger, personligheter, styrkor, svagheter och behov” (SOU 2011:8, s. 141).

En uppdelning i lindrig, måttlig eller grav störning innebär bara en ungefärlig beteckning av funktionsförmågan. Det finns olika grader av utvecklingsstörning, från att med visst stöd kunna leva ett självständigt liv till mycket svår funktionsnedsättning. I utredningen konstateras att detta innebär för skolan ”att den ska kunna bidra till utveckling för såväl elever på tidig utvecklingsnivå som elever med en lindrig utvecklingsstörning” (SOU 2011:8, s.142). Dessutom förekommer det också att personer med utvecklingsstörning har andra funktionsnedsättningar. Det gäller framförallt personer med grav utvecklingsstörning som t.ex. olika former av rörelsehinder, cerebral pares, syn eller hörselnedsättning. Detta sammanfattas i utredningen om skolans roll och uppdrag ”att undervisningen inom gymnasiesärskolan behöver hålla en mycket stor spännvidd” (SOU 2011:8, s.142). Om man generaliserar kan man säga att de med en lindrig eller måttlig utvecklingsstörning undervisas på gymnasiesärskolans nationella program medan övriga så långt det är möjligt får undervisning på gymnasiesärskolans individuella program. (Vad som avses med individuellt program utreds närmare i nästa kapitel).

Studien undersöker endast de elever som går gymnasiesärskolans nationella program och deras möjligheter till ett yrkesverksamt liv. Således berör det elever med lindrig eller måttlig utvecklingsstörning. Utvecklingsstörning och funktionsnedsättning används i denna uppsats som synonyma begrepp.

1.3 Gymnasiesärskolan

Den nya reformerade Gymnasiesärskolan implementerades 15 augusti 2013 för elever som började skolan ht-2013. För de andra gäller den gamla läroplanen från 1994 Lpf 94. Enligt skollagen har den ett brett syfte och det uttrycks i det följande:

Gymnasiesärskolan ska ge elever med utvecklingsstörning en för dem anpassad utbildning som ska ge en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier samt för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhällslivet.

Utbildningen ska utformas så att den främjar social gemenskap och utvecklar elevernas förmåga att självständigt och tillsammans med andra tillägna sig, fördjupa och tillämpa kunskaper. (Skollagen 2010:800 18, kap. 2§)

Den skall inte bara förbereda elever för yrkesverksamhet och till fortsatta studier utan också ge en bra grund för personlig utveckling och att aktivt kunna delta i samhällslivet. Gymnasiet är en fyraårig utbildning som består av nationella program och individuella program. *De nationella programmen* har som mål att ge eleverna grundläggande yrkeskunskaper inom det program som eleven valt, till exempel inom handels- och administrationsprogrammet. Här har skolan som mål att ge grundläggande kunskaper inom företag och förvaltning. *Det individuella programmet* är till för de ungdomar som inte har förutsättningar att följa undervisningen på ett nationellt program och här kommer framförallt undervisningen att handla om öka elevens förutsättningar för en meningsfull sysselsättning som vuxen. Det

individuella programmet har heller inga programmål utan skall utgå ifrån elevens behov och förutsättningar. Det är rektors ansvar att i dialog med eleven upprätta en studieplan. Till denna målgrupp räknas elever som har en mer grav utvecklingsstörning.

Enligt skollagen ska undervisningen inom det nationella programmet utformas utifrån varje elevs behov och förutsättningar och det är hemkommunen som har det ansvaret. I detta ansvar ligger att bedöma om eleven tillhör målgruppen eller inte (2010:800 18, kap 5§). För att säkerställa rätt bedömning bör fyra olika utredningar inhämtas och det avser en pedagogisk, - psykologisk, - social och medicinskbedömning, detta enligt Skolverkets allmänna råd om mottagning i särskolan (SKOLFS 2001:23). Här skärper den nya skollagen kraven på utredningarna om att det skall hålla en hög kvalitet och vara kompletta. Detta beroende på att de beslut som tas kommer att få livslånga konsekvenser för de ungdomar som ska bli mottagna i särskolan. Det går till exempel inte att söka sig vidare till högre utbildning från gymnasiesärskolan. Ett viktigt inslag för elever som går på ett nationellt yrkesinriktat program är att de skall ha möjlighet att praktisera (APL). De har rätt till 22 veckors arbetsplats förlagt lärande.

1.4 SYV

Studie och yrkesvägledning har jag här valt att ta med beroende på att de har en central och viktig roll att spela. Vid övergången från grundsärskolan till gymnasiesärskolan har de stor betydelse för den enskilde elevens val till rätt program och rätt skola. I detta sammanhang blir det viktigt att till exempel förbereda för besök på olika skolor och program så att eleverna i grundsärskolan kan bilda sig en uppfattning om de olika alternativen. I *Skollagen 2* kap.29§ står att ”Elever i alla skolformer utom förskolan och förskoleklassen ska ha tillgång till personal med sådan kompetens att deras behov av vägledning inför val av framtida utbildnings- och yrkesverksamhet kan tillgodoses”.

Ett annat viktigt uppdrag för SYV är att delta och samarbeta med skolan vad gäller APL samt vägleda eleven vidare efter studenten.

1.5 Daglig verksamhet

Den verksamhet som bedrivs enligt lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade (LSS) ska främja jämlikhet i levnadsvillkor och full delaktighet i samhällslivet för de personer som omfattas av lagen. (Socialstyrelsen, 2010)

LSS-lagen är en förkortning av lag (1993:387) om stöd och service till vissa funktionshindrade. 1994 blev Daglig verksamhet en rättighet genom LSS-lagen. Det finns tio olika insatser inom LSS-lagen och Daglig verksamhet är en av dem. Enligt LSS har personer som tillhör personkrets 1 och 2 rätt att söka denna särskilda insats. Till den första gruppen räknas personer med utvecklingsstörning, autism eller autismliknande tillstånd. Till den andra gruppen räknas personer med betydande och bestående begåvningsmässigt funktionshinder efter hjärnskada i vuxen ålder föranledd av yttre våld eller kroppslig sjukdom (SFS 1993:387, 1§). Det är kommunen som har ansvaret för Daglig verksamhet i och med att lagen trädde i kraft 1994. Den bedrivs i olika former och innehållet kan variera från kommun till kommun. En form av sysselsättning kan vara dagverksamheter med en inriktning mot daglig och meningsfull sysselsättning. Här kan innehållet variera i olika aktiviteter från öppen social samvaro till mer strukturerad uppgifter. Man kan få en individuell placering med inriktning mot sysselsättning/praktik på något företag, en förening eller en kommunal arbetsplats. För den målgrupp som studien avser kan Daglig verksamhet vara ett stöd vid övergången från skolan till arbetslivet. Målet är att de personer som har daglig verksamhet och som vill och kan delta i arbetslivet ska få möjligheter till det.

2 Syfte

Syftet är att studera olika aktörers uppfattningar om samverkan mellan skola och arbetsliv, med fokus på särskoleelever.

Följande frågor är centrala i studien:

1. Hur förbereder skolan sina elever för arbetslivet?
2. Vilka gemensamma mål samt vilka förväntningar har de olika aktörerna på varandra?
3. Vilka framtida möjligheter kan det finnas för gymnasiesärskoleelever att komma ut på arbetsmarknaden?

3 Bakgrund

Här presenteras den litteratur som jag gått igenom och funnit relevant i sammanhanget och som visar vad samhällets olika aktörer har för ambition för att underlätta inträdet på arbetsmarknaden för personer med funktionshinder. Hur ser egentligen politiker och de olika myndigheterna på denna fråga?

3.1 Utvecklingen av olika omsorger om personer med funktionsnedsättning

Ineland, Molin och Sauer (2009) *Utvecklingsstörning, Samhälle och välfärd* undersöker om det finns en specifik tidpunkt när offentliga insatser, som socialt arbete med stöd och service till personer med utvecklingsstörning, etablerades i Sverige. Författarna menar att det inte går att ange en sådan tidpunkt utan att man ska förstå den utvecklingen av omsorger mer som en process. Här lyfter man fram att den historiska utvecklingen av omsorgen kan ses i tre olika perspektiv, det pedagogiska, det medicinska och det socialpolitiska (Ineland et al., 2013, s. 25).

Den pedagogiska perioden handlar om att under det sista århundradet har personer med utvecklingsstörning gått från att vara exkluderade från samhället till att bli mer integrerade i det. Målsättningen under slutet av 1800-talet var att lära personer med utvecklingsstörning, genom uppfostran och annan träning, olika färdigheter så att de kunde få en plats i samhället. Uppfostringsanstalter för bildbara "sinnesslöa" barn inrättades med syftet att både vara skyddande och samtidigt lära dem att bli mer självständiga och självförsörjande.

Den medicinska perioden infaller under början av 1900-talet och går fram till tiden före andra världskriget. Denna period menar författarna går från en optimistisk pedagogisk syn på de utvecklingsstörda till ett mer pessimistiskt medicinskt perspektiv. Detta ska ses i ljuset av den medicinska utvecklingen och det rådande samhällsklimatet. Klassificeringar och diagnosticeringar av olika tillstånd utvecklades i takt med att det medicinska vetenskaperna utvecklades och detta fick till följd att fler och nya grupper av utvecklingsstörning upptäcktes. Vad gäller samhällsklimatet under den här perioden så lyfter man fram tre betydande förändringar, att fler människor flyttade in till städerna, övergången från jordbruksamhälle till industrisamhälle samt under perioden en svag samhällsekonomi. Dessa förändringar resulterar i att antalet sociala problem i samhället ökade. Den tidigare positiva bilden av personer med utvecklingsstörning övergår till en mer negativ inställning och upplevs i större grad som ett hot mot samhället. Nu börjar man betrakta personer med utvecklingsstörning

som ”obotliga” med följderna av inspärning på anstalter och även tvångssterilisering kunde förekomma (Ineland et al., 2013, s. 26).

Efter andra världskriget får *det socialpolitiska perspektivet* en mer framträdande roll beroende på att välfärdssamhället började byggas upp med inte bara materiella ambitioner för medborgarna utan också goda levnadsvillkor blev viktiga. Nu började man ifrågasätta det medicinska perspektivet och på vilket sätt som de utvecklingsstörda hanterades till exempel det inhumana med anstaltsvården. Här kan man se en ny ideologi växa fram och slå igenom under 1960-talet, där man mer förespråkade stöd och hjälp och begreppet omsorg etablerades. Föreningen för utvecklingsstörda barn, ungdomar och vuxna (FUB) spelade en stor roll här menar författarna. Både i kritiken mot institutionaliseringen och i framhållandet av den nya ideologin som nu byggde på principen integrering och normalisering (Ineland et al., 2013, s. 26).

Utvecklingen från 1960-talet fram till idag har sedan gått från en reformering av omsorgen om personer med utvecklingsstörning. 1968 kom den första omsorgslagen med mer öppna omsorgsformer till exempel insatser för barn och ungdomar så att de kunde bo hemma. 1986 kom den nya omsorgslagen med bestämmelser om institutionsavveckling samt en större betoning på integrerade omsorgsformer. 1989 tillsattes en handikapputredning som sedan mynnade ut i LSS-lagstiftningen och kommunaliseringen (Ineland et al., 2013, s. 27).

3.1.2 Fler elever i särskolan

Antalet elever inskrivna i särskolan har ökat markant över en decennium. I Skolverkets rapport *Kommunernas särskola. Elevökning och variation i andelen elever mottagna i särskolan* (2006b) konstaterar man en fördubbling av antalet elever mellan perioden 1993-2006. Vad är det då Skolverket lyfter fram som förklarar elevökningen? Framst pekar man på den utveckling som under 1990-talet påverkade skolan generellt sätt med ekonomiska nedskärningar och ändrade betygsförutsättningar. Fler elever i grundskolan men med oförändrat antal lärare resulterade i större undervisningsgrupper med nya arbetssätt så som mer självständiga arbeten, beting:

Den under senare år förändrade synen på kunskap och kunskapsförmedling med individualiserade, processinriktade, självstuderande, egenplanerande arbetssätt ställer andra krav på eleverna än klassisk katederundervisning och innebär mindre av lärarstyrning. (Skolverket, 2006: b)

Ökningen torde här främst handla om de elever som tidigare låg i gränzonen mellan grundskola och särskola, enligt Skolverket, men som nu hamnade i svårigheter beroende på minskade resurser. Andra viktiga förklaringar som framkommer i rapporten är till exempel; *Förbättrad statistik* med förklaringen att tidigare har statistiken varit bristfällig då elever som mottagits i särskolan fått sin undervisning i grundskoleklasser istället och att detta inte har räknats i statistiken, *att vissa elevgrupper har ökat*, elever med invandrarbakgrund lyfts fram. *Bristande utredningsrutiner* samt *Uppsving i diagnostik* är andra förklaringar som Skolverket tar upp i sin rapport (Skolverket, 2006:b, s. 14).

3.1.3 Eftergymnasial utbildning

För elever som har gått på gymnasiesärskola och vill studera vidare finns endast några få möjligheter. När det gäller vuxenutbildning och eftergymnasial yrkesutbildning kan man göra

det inom sÄrvux i kommunal regi samt via folkhögskolor. SÄrvuxverksamheten är en skolform inom det offentliga skolväsendet (Skolverket) och riktar sig till personer som är 20 och äldre. Folkbildningen sörjer för vuxna medborgares behov av utbildning och bildning och här formuleras i *Regeringens proposition 2013/14:172 "Allas kunskap - allas bildning"* för första gången ett särskilt mål för folkbildningspolitiken: "Folkbildningen ska ge alla möjlighet att tillsammans med andra öka sin kunskap och bildning för personlig utveckling och delaktighet i samhället" (Folkbildningsrådet, 2014). ABF (Arbetarnas Bildnings Förbund) samt SV (Studieförbundets Vuxenskola) är de två största på området som har omfattande studiecirklar verksamhet för personer med utvecklingsstörning. En annat vanligt förekommande alternativ är de olika folkhögskolor som finns runt om i landet.

I studien *Vågar lite mer* (Bergh, Skogman & Tideman, 2010) tar man upp folkbildning i relation till personer med utvecklingsstörning. Syftet var att bland annat att undersöka betydelsen av studier på folkhögskola för målgruppen. Det var bedömningar av kursernas påverkan för personlig utveckling, kunskapsutvecklingen, sociala relationer och effekter för sysselsättningen som var i fokus. Några slutsatser som studien pekar på är att de studerande var genomgående positiva till den personliga och sociala utvecklingen men att det inte gav upphov till något arbete, varken på den öppna arbetsmarknaden eller den skyddade arbetsmarknaden. De flesta har sysselsättning inom den dagliga verksamheten efter avslutade studier. Vidare pekar Bergh et al. (2010) också på att folkhögskolorna inte har fokus på den teoretiska kunskapsutvecklingen utan man är mer omsorgsinriktad.

3.2 Strategier för fler personer i arbete

I februari 2008 överlämnade Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Socialstyrelsen och Skolverket en gemensam rapport utifrån det uppdrag de tidigare fått i ett regeringsbeslut (regleringsbrev) där uppdraget var att hitta en gemensam strategi för hur fler personer med funktionshinder skulle kunna försörja sig genom arbete. Rapporten pekar ut *15 strategiska förslag* som tar fasta på att utveckla samverkan mellan myndigheterna. Syftet med förslagen är att på olika sätt underlätta för funktionshindrade finna, få och behålla ett arbete. En viktig utgångspunkt för uppdraget var att myndigheternas insatser ska koordineras bättre och att befintliga resurser ska användas på ett mer effektivt sätt. Särskild uppmärksamhet riktas mot unga funktionshindrade och deras inträde i arbetslivet. I rapporten pekar man på många studier som visar att de som hamnar utanför arbetslivet som unga även senare har stora svårigheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Studier visar också att personer med funktionsnedsättning som har eftergymnasial utbildning har betydligt större chanser att få arbete. Strategin har därför ett särskilt fokus på just skolans och utbildningens roll (Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Socialstyrelsen & Skolverket, 2008).

Nedan återges några av förslagen:

- *Förstärk studie- och yrkesvägledningen för elever med funktionshinder*

Förslaget är här att Skolverket skall utarbeta allmänna råd för studie- och yrkesvägledningen. Skolverket skall dessutom informera Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan när en översyn av skolans styrdokument berör studie- och yrkesvägledningen. Skolverket har dels utvärderat och dels under 2006 genomfört en kvalitetsgranskning av SYV-verksamheten i grundskolan. I resultatet av dessa granskningar framkom det brister i verksamhetens kvalitet. En sådan brist är att arbetet med skola-arbetslivsfrågor ofta endast bedrivs i samband med APL (Arbetsplatsförlagundervisning) istället för i en kontinuerlig process. En annan brist rör styrningen, ledningen och kvalitetssäkringen av SYV. Med anledning av resultaten avser Skolverket att utarbeta allmänna råd för studie- och yrkesvägledningen för sÄr -, grund- och

gymnasieskolan (Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Socialstyrelsen & Skolverket, 2008).

- *Stärk samverkan kring elever med funktionshinder i övergången skola-arbetsliv*

Här handlar det om att Arbetsförmedlingen har i uppdrag att samverka med skolan i insatser för ungdomar med funktionshinder för att genom vägledning och information underlätta övergången mellan skola-arbetsliv. Detta gäller för den som fyllt 16 år men inte 30 och har ett funktionshinder. Samverkan sker också med Försäkringskassan för att öka möjligheterna till egen försörjning för den som får aktivitetsersättning. Insatserna för skolsamverkan syftar till att komplettera skolans studie- och yrkesvägledning med de specifika kunskaper som Arbetsförmedlingen har om möjligheter till arbetsanpassning och arbetshjälpmedel i arbetslivet. Det är viktigt att unga personer med funktionshinder får del av denna kunskap för sin planering inför övergången mellan skola och arbetsliv eller fortsatta studier. Arbetsförmedlingens insatser är information och vägledning, särskilda vägledningsveckor för gruppinformation, arbetshjälpmedel eller personligt biträde (SIUS) vid APL och andra insatser som på sikt kan öka ungdomarnas möjlighet till arbete. En förutsättning för att insatser i samverkan fungerar är att skolan har kännedom om Arbetsförmedlingens uppdrag att komplettera skolans egna insatser för studie- och yrkesvägledning. Skolan bör uppmuntra elever som har ett behov av dessa insatser att ta kontakt med Arbetsförmedlingen. En tidig samverkan underlättar ungdomarnas övergång mellan skola och arbetsliv (Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Socialstyrelsen & Skolverket, 2008).

- *Utveckla myndighetsgemensamma möten inför prövning av aktivitetsersättning*

Rapporten uppmärksammar om det är möjligt att utveckla nya myndighetsgemensamma möten inför en prövning av aktivitetsersättning. Detta för att utreda att alla möjligheter till eget arbete med egen försörjning är uttömda eller i förekommande fall planera för återgång i arbete/till arbetsmarknadens förfogande. Aktuella myndigheter skulle kunna vara Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, sjukvården och sociala myndigheter. Försäkrade i åldrarna 19 – 29 år har rätt till aktivitetsersättning om arbetsförmågan är nedsatt med minst en fjärdedel på grund av sjukdomar eller annan nedsättning av den fysiska eller psykiska prestationsförmågan. Aktivitetsersättningen är alltid tidsbegränsad och kan ges mellan ett och tre år i taget. En försäkrad som på grund av funktionshinder inte avslutat sina studier på grundskole- och gymnasienivå har också rätt till hel aktivitetsersättning under den tid det tar att avsluta studierna. En statistisk bakgrund till ovanstående förslag ges i Försäkringskassans databas STORE där andelen ungdomar som beviljats aktivitetsersättning på grund av förlängd skolgång har ökat kraftigt som en konsekvens av den ökande andelen elever som skrivs in i gymnasiesärskolan. 2004 var det cirka 250 som beviljades aktivitetsersättning på grund av förlängd skolgång. 2006 var det över 2000 individer som beviljades aktivitetsersättning av denna anledning. Totalt beviljades 6069 personer aktivitetsersättning 2006 (Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Socialstyrelsen & Skolverket, 2008).

3.3 Arbetsmarknaden för personer med utvecklingsstörning

I detta avsnitt tas olika aspekter upp avseende arbete och sysselsättning för elever med utvecklingsstörning. Det finns både nationella och internationella handlingsplaner för handikappolitiken som belyser vikten av att kunna delta i arbetslivet. Ett nationellt exempel på detta finns i propositionen *Från patient till medborgare- en nationell handlingsplan för handikappolitiken* (1999/2000:79) som slår fast:

Att kunna delta i arbetslivet, och få sin försörjning genom eget arbete har stor betydelse för människors delaktighet och självbestämmande. Målet är att funktionshindrade personer skall ha samma möjligheter som icke funktionshindrade att delta i arbetslivet. Det förutsätter att eventuella hinder undanröjs eller minskas och att kompensatoriska insatser vidtas för att minska ojämlikheter mellan människor med respektive utan funktionshinder. (Regeringens proposition, 1999/2000:79, s. 118-119)

Internationellt framhåller FN i en konvention exempel på hur viktigt arbete och sysselsättning är för personer med funktionsnedsättning. I (SÖ 2008:26-Artikel 23) *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning* redogörs för olika förhållningssätt som berör olika sätt att skydda och främja rätten till arbete. Dessa båda handlingsplaner ligger också till grund för att regeringen presenterade en strategi (Socialdepartementet, 2011) för genomförande av funktionshinderspolicen i Sverige under 2011–2016. Syftet med strategin är att visa politikens inriktning med konkreta mål för samhällets insatser samt hur resultaten ska följas upp under de kommande fem åren (Regeringskansliet, 2011)

3.3.1 Vägval efter skolan- lönearbete eller daglig verksamhet?

Det finns i huvudsak två vägval efter skolan för personer med funktionsnedsättning. Den ena vägen leder till omsorgsinsatsen daglig verksamhet. För många elever som vill vidare ut från "omsorgen" väljer istället att ställa sig till arbetsmarknadens förfogande och skriver in sig hos Arbetsförmedlingen som arbetssökande. Daglig verksamhet är det vanligaste valet i dagsläget och att ställa sig som arbetssökande hos Arbetsförmedlingen är en mer tveksam väg enligt Ineland et al. (2013), "men vi vet väldigt lite om vad dessa vägval och strategier innebär för de berörda".

Molin (2008) behandlar i *Delaktighet i två världar – om övergången mellan gymnasiesärskolan och arbetsliv* utvecklingen, av fler elever i särskolan, som en radikal utveckling och benämner dessa "nya" elever som *den nya särskolegenerationen*. Molin visar att denna utveckling har betytt att den samhälleliga insatsen har ökat och att fler elever återfinns inom Dagligverksamhet (LSS). I denna rapport återges också en annan viktig utgångspunkt där Molin undersöker vad som präglar ungdomarnas egna sätt att se på sin situation utifrån självbild, förhållningssätt, livsprojekt och handlingar på väg in i arbetslivet. Han undersöker karaktären på de tillhörighetsprocesser som utmärker den utökade särskolegenerationen med frågor som alltså rör särskoleelevers syn på sig själva, vilka strategier de har för att hantera den tidigare särskoletillhörigheten och vilken status olika sysselsättningsformer har för olika livsstilar. Det han fann intressant i avhandlingsarbetet handlade om dubbelheten att tillhöra två världar: "Å ena sidan hade den ovan beskrivna elevgruppen en formell tillhörighet till särskolan. Å andra sidan uttryckte de en tydlig informell tillhörighet till världen utanför särskolan" (Molin, 2008, s. 11).

Syftet med studien var att på ett djupare plan analysera hur denna grupp elever tänker och handlar i övergången från skolliv till arbetsliv. Två perspektiv framträder, nämligen; *ett trygghetsinfluerat omsorgsperspektiv* och *ett utvecklingsinriktat kvalificeringsperspektiv*. Molin menar att dessa två perspektiv skiljer sig åt i mening att de siktar på delaktighet i två världar. Det trygghetsinfluerat omsorgsperspektiv handlar om tillhörighet i ett vuxenliv bland "de egna" i omsorgsvärlden. Det andra perspektivet däremot handlar om en tillhörighet "bland andra i ett samhälle för alla" (Molin, 2008).

3.3.2 Öppna arbetsmarknaden

Enligt propositionen (1999/2000:79) ska personer med funktionsnedsättningar ha samma möjlighet till som andra att delta i arbetslivet. I och med att propositionen antogs faller ansvaret på Arbetsförmedlingen att uppfylla de arbetsmarknadspolitiska målen genom stöd

och insatser för att möjliggöra att funktionshindrade kan få och behålla ett arbete. Insatserna består av arbetsmarknadsstöd för nedsatt arbetsförmåga och på den öppna arbetsmarknaden finns fyra olika anställningsformer; utvecklingsanställning, trygghetsanställning, skyddad anställning och lönebidragsanställning. Enligt Riksrevisionen är de vanligaste anställningsformerna av dessa fyra anställning med lönebidrag och skyddad anställning inom Samhall och OSA, Offentligt Skyddade Arbeten, enligt Riksrevisionen (RiR 2007:24). Studien visar också att 1 % av kvinnorna och 1,6 % av männen med intellektuella funktionshinder befinner sig på den öppna arbetsmarknaden. Det flesta andra återfinns inom Daglig verksamhet och orsaken till det, enligt studien, är den lagstadgade rätten till LSS.

Sjöberg skriver i *Arbetsliv och funktionshinder* (2002) att när det gäller de faktorer som påverkar en persons anställningsbarhet på den öppna arbetsmarknaden har, förutom funktionsnedsättning, ålder, kön och brist på utbildning stor betydelse. Högt tempo och stressig arbetsmiljö är andra faktorer på en arbetsplats som spelar stor roll. Från arbetsgivarhåll är den största anledningen till att inte anställa en person med funktionshinder okunskap om funktionsnedsättningen samt underskattning av arbetstagarens förmågor och kompetenser. Att man bara ser hinder och inte möjligheter med att anställa (Sjöberg, 2002). Vidare tar Larsson upp i *Arbetsplatskultur, socialt stöd och arbetets mening* (2006) den underordnade roll arbetstagaren ofta hamnar i på en arbetsplats, att inte känna sig fullt ut inkluderad beroende på att det inte deltar på samma villkor. Författaren menar också att det är vanligt att de blir utsatta för överkrav, arbetsuppgifter blir för svåra. Betydelsen av att gå till arbetet trots detta är en viktig del av den sociala integreringen, att det ger en gemenskap och en yrkesroll (Larsson, 2006).

3.4 Samhällets ansvar

Här sammanfattas vilket ansvar samhället har för de elever som går på gymnasiesärskolan att komma ut i arbetslivet. För skolans del står det i läroplanen att skolan skall förbereda eleverna och dem yrkesrelevanta kunskaper. De andra aktörerna är Kommunen genom LSS, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan.

3.4.1 Skolans ansvar

I Skollagen kap 18, avsnittet om allmänna bestämmelser, framgår i 2 § att:

”Gymnasiesärskolan ska ge elever med utvecklingsstörning en för dem anpassad utbildning som ska ge en god grund för yrkesverksamhet och fortsatta studier samt för personlig utveckling och ett aktivt deltagande i samhällslivet.” (Skollagen 2010:800 18, kap. 2§)

I § 3 följer sedan lagtext om att huvudman skall samverka med samhället i övrigt (SFS 2012:109). Ovanstående lagar tillsammans med målen i Läroplanen (GYS13) ligger till grund för skolans ansvar och verksamhetsplanering under de fyra år som eleverna genomgår sin utbildning. Samverkan med samhället i övrigt innebär att skolan skall bereda möjlighet till praktik under 22 veckor (APL) tillsammans med studievägledare (SYV) och handledare ute på olika arbetsplatser. APL har en central del i elevernas utbildning där kursmålen i GYS13 skall styra innehållet av vad eleverna skall lära sig ute på sin praktik.

Skolan är således ansvarig för att finna praktikplatser som motsvarar utbildningens mål. I detta ansvar ligger också att förbereda eleverna så att hen veta vad som förväntas av hen på arbetsplatsen och dessutom att handledaren på respektive arbetsplats informeras av skolan om vilket stöd eleven behöver samt vad eleven skall få ut av sin APL. Skollagen gör också gällande att gymnasiesärskolan har ett bredare syfte än bara förbereda eleverna för

yrkesverksamhet och fortsatta studier. Viktigt blir också att ge en god grund för personlig utveckling samt att eleverna förbereds för ett aktivt deltagande i samhällslivet. 2013 infördes en ny läroplan för gymnasiesärskolan med följande intentioner som är relevanta i denna studie:

- *Ökad samhällsgemenskap och delaktighet*, att det finns en viljeinriktning i samhället som bygger på mångfald, jämställdhet och göra det möjligt för alla människor att delta i samhällslivet.
- *God förberedelse för arbetslivet*, d v s att eleverna genom kurserna i programfördjupningen får möjligheter att fördjupa sig och få ytterligare kunskaper inom ett yrkesområde. Genom APL få konkreta erfarenheter från arbetslivet.
- *Ett meningsfullt vuxenliv*, här konstateras att alla elever som går i särskolan inte kommer ut i arbete men att målsättningen är att de kommer ut i en meningsfull sysselsättning som vuxna. Man konstaterar att graden av utvecklingsstörning varierar i elevgruppen och att en del har även andra funktionsnedsättningar (Regeringens proposition 2011/12:50).

När det gäller samverkan slår skollagen fast att skolan (huvudman) skall på lokal nivå samverka med övriga aktörer i samhället. De aktörer som åsyftas är arbetsgivare (som grundläggs under praktikveckorna), företrädare för daglig verksamhet, Arbetsförmedlingen samt i många fall ytterligare aktörer (Skollagen, 2010:800 18, kap. §3).

3.4.2 Kommunens ansvar

I Socialtjänstlagen (SoL) finner man att kommunen har ett viktigt ansvar för elever med funktionsnedsättning när det gäller arbete och sysselsättning. För att nå detta mål skall kommunen medverka till att de får en meningsfull sysselsättning och därmed verka för att personer med funktionsnedsättning får delta i samhällets gemenskap och leva som andra. Den särskilt viktigaste uppgiften som kommunen har är att medverka till att målgruppen för LSS får tillgång till arbete och studier (Socialstyrelsen, 2010).

När det blir aktuellt för elever i gymnasiesärskolan att avsluta sina studier och gå vidare i livet har de möjlighet att ansöka om daglig verksamhet. För en del elever blir först senare då de kanske har försökt med möjligheterna att först gå via Arbetsförmedlingen för att komma ut i sysselsättning. Om de då inte lyckats etablera sig på arbetsmarknaden har de rätt att söka daglig verksamhet inom kommunen. Lagen (LSS 1§1 och 2) är en rättighet för dem som tillhör målgruppen och som inte arbetar eller studerar. Man måste ansöka om en plats vid daglig verksamhet och då är det en LSS- handläggare som tillsammans med personen i fråga skall upprätta en s.k. genomförandeplan där målet med insatsen finns formulerad, den kan sedan användas för utvärdering av insatsen. LSS-lagen gör också gällande att kommunen skall samverka med bl.a. Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen i sin strävan att hitta lämplig sysselsättning för den enskilde (Socialstyrelsen, 2010, s. 8).

Socialstyrelsen har gjort en kartläggning *Daglig verksamhet - genom LSS (2008)* av insatsen daglig verksamhet enligt 9§ 10 § LSS för att få kunskaper om kvalitativa och kvantitativa aspekter av verksamheten. Resultatet bygger på enkäter ställda till landets samtliga kommuner samt till alla dagliga verksamheter, kommunala och enskilda, i ett urval av landets kommuner. De olika områden som bland annat genomlystes var organisering, beslutsvägar, personal, antalet deltagare, vägar till lönearbete, samverkan (Socialstyrelsen, 2008).

Intressanta resultat för denna studie är att antalet brukare har ökat och man fann tre huvudorsaker till det, arbetsmarknaden är tuffare, fler får diagnoser som berättigar till insatser

enligt LSS och att det är svårt att få tillgång till Arbetsförmedlingens och Samhalls resurser (Socialstyrelsen, 2008, s. 18). När det gäller övergången till anställning visar svaren från mer än hälften av landets kommuner att under den senaste femårsperioden har inte någon person gått från daglig verksamhet till lönearbete. Totalt i hela landet är det endast någon procent som slutat för att få ett lönearbete. Det är också intressant att notera att drygt 40 procent av de dagliga verksamheterna anser att det i deras verksamheter finns deltagare som skulle kunna och vill gå till annan sysselsättning (Socialstyrelsen, 2008, s. 25).

Kartläggningen visar också på att det finns hinder inbyggda i regelverket. Det som nämns är att en person som har aktivitetsersättning inte kan registrera sig som arbetssökande och stå till arbetsmarknadens förfogande, eller få del av arbetsmarknadspolitiska åtgärder (Socialstyrelsen, 2008, s. 33). När det gäller framgångsfaktorer lyfts *supported employment* fram som en möjlighet med att ha en handledare på plats på den tilltänkta arbetsplatsen, att ge förutsättningar till mer resurser för mer intensivt hitta lämpliga arbetsplatser. I kartläggning pekar man på det vetenskapliga stöd som finns för *supported employment* och att metoden fungerar väl. Metoden innebär kortfattat att den enskilde har ett personligt stöd av en arbetskamrat eller en annan stödperson på arbetsplatsen (Socialstyrelsen, 2008, s. 41).

Socialstyrelsen lyfter fram en D-uppsats från Umeå universitet (Lundberg & Persson, 2008) som presenterar en undersökning av övergången från särskola till arbetslivet eller annan sysselsättning. Socialstyrelsen slår fast att den bygger på ett begränsat material men att den visar att ett strukturerat samarbete mellan kommunen, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan ger resultat och möjlighet för fler personer att få ett lönearbete. En viktig faktor som framkommit i studien utöver samverkan mellan ovan nämnda aktörer är vilken policy och därmed vilken strategi som skolan valt och man fortsätter (Socialstyrelsen, 2008):

De ungdomar som fick ett lönearbete gick i skolor vars policy var att ungdomarna i första hand skulle få ett lönearbete. Det fanns på dessa skolor ett etablerat samarbete mellan skolan och andra berörda myndigheter. I den kommun där samordnaren var anställd av Arbetsförmedlingen fick flest elever ett arbete på den öppna arbetsmarknaden. I de kommuner där skolornas policy i stället var inriktad på att eleverna efter avslutad skolgång skulle få en alternativ sysselsättning var strategin att samarbeta med den dagliga verksamheten. I dessa kommuner fick samtliga ungdomar daglig verksamhet eller erbjudande om detta efter avslutad skolgång. Ingen av eleverna fick ett lönearbete. (Socialstyrelsen, 2008, s. 42)

3.4.3 Arbetsförmedlingens ansvar

Arbetsförmedlingens *allmänna uppdrag* är enligt Socialstyrelsen att de har ett så kallat sektorsansvar för handikappfrågor inom arbetsmarknadspolitiken. Detta innebär ”att man skall samla, stödja och driva på frågan i förhållande till berörda parter”. Vidare står det att man satt upp som mål att arbetsförmågan hos personer med funktionsnedsättning skall tas tillvara med ambition att öka sysselsättningsgraden för dessa personer och därmed närma sig befolkningen i övrigt (Socialstyrelsen, 2008, s. 10).

Myndigheten har också ett *särskilt uppdrag* i att stödja personer med funktionsnedsättning som medför nedsatt arbetsförmåga för att de skall få, nå och behålla ett arbete. Förutom de ordinarie arbetsmarknadspolitiska insatserna skall de också få möjlighet till arbetslivsinriktad rehabilitering mm. Annan viktig verksamhet är att tillsammans med skolan ge vägledning och information till de som har fyllt 16 men inte 30 år. Detta skall syfta till att underlätta övergången från skola till arbetsliv. Efter det att eleverna tagit studenten och beviljats aktivitetsersättning (LSS) ska sedan Arbetsförmedlingen samverka med Försäkringskassan och daglig verksamhet för att möjliggöra att de kan komma ut i arbetslivet (Skolverket, 2013).

3.4.4 Försäkringskassans ansvar

Enligt Socialstyrelsen (2010) kan de elever som har valt och fått insatsen daglig verksamhet beviljas aktivitetsersättning, detta innebär att de uppbär sin försörjning via socialförsäkringssystemet. Därför blir Försäkringskassan en central aktör när det gäller en eventuell övergång från daglig verksamhet till lönearbete. De har ett generellt ansvar för att utreda brukarens arbetsförmåga, om personen helt eller delvis kan försörja sig genom arbete eller alternativt social eller arbetslivsinriktad rehabilitering. Dessutom skall Försäkringskassan samordna de insatser som behövs för rehabiliteringen och, om personen godkänner det, samverka med andra berörda aktörer i rehabiliteringsarbetet. Daglig verksamhet är ett exempel på insats som kan passa på många personer som är beviljade aktivitetsersättning. Ersättningen kan man söka från 19 års ålder till dess man fyllt 30 om arbetsförmågan är nedsatt med minst en fjärdedel, under minst ett år. Man kan få en hel, tre fjärdedels, halv eller en fjärdedels ersättning (Socialstyrelsen, 2010, s. 11).

3.5 Samverkan

Kommunen, Arbetsförmedlingen och Försäkringskassan har sammanfattningsvis olika riktlinjer och resurser beroende på uppdrag men att fokus blir ”den gemensamma uppgiften, nämligen att med hjälp av samlade resurser forma det bästa stödet utifrån den enskilde brukarens behov” (Socialstyrelsen, 2010, s. 12). Utifrån de olika aktörernas uppdrag kan man konstatera att här finns ett gemensamt uppdrag som via samverkan skall möjliggöra att fler elever från särskolan kommer ut i arbete. Denna samverkan som varje aktör uttryckligen poängterar i sina riktlinjer inte lever upp till målsättningen. Exempel på det finner man i Socialstyrelsen studie som visar att övergången från till exempel Daglig verksamhet till lönearbete är nästa obefintlig (Socialstyrelsen, 2010, s. 5).

Från Skolverket har man uppmärksammat att detta inte bara kan vara de dagliga verksamheternas uppgift att möjliggöra för deltagarna att få ett lönearbete. I Skolverket *Med samverkan är allt möjligt* (2009) tydliggörs vikten av denna samverkan ”För att nå det målet krävs att alla aktörer inom arbetsmarknadspolitikens område samverkar och ser personer som har daglig verksamhet som en naturlig målgrupp för de arbetsmarknadspolitiska insatserna” (Skolverket, 2009). I regeringsuppdraget (som nu ligger på Skolverket sedan 2008) finns ett särskilt utvecklingsområde för gymnasiesärskolor och särsvux, och det är att ge stöd och stimulans för att underlätta studerandes övergång till arbetsliv och vuxenliv. Samverkan ska ske mellan skolan, arbetsförmedlingen och lokala försäkringskassan med lokal samordning kring varje individ (Skolverket, 2009).

4 Teoretiska utgångspunkter

Här presenteras huvuddragen i två teorier som skall fungera som denna studies teoretiska referensram. Jag har valt dessa teorier för att kunna belysa två viktiga utgångspunkter när det gäller vägar ut i arbetslivet för ungdomar som gått i särskolan. Dels handlar det om de livsvillkor och vardagsmönster som personer med utvecklingsstörning har rätt till (Normaliseringsprincipen) och dels handlar det om att utifrån ett lösningsinriktat förhållningssätt hitta en fungerande metodik (Supported Employment) som kan vägleda denna studies syfte, nämligen; Hur förbereder skolan sina elever för arbetslivet? Vilka gemensamma mål samt vilka förväntningar har de olika aktörerna på varandra? Vilka framtida möjligheter kan det finnas för gymnasiesärskolelever att komma ut på arbetsmarknaden?

4.1 Normaliseringsprincipen

Bengt Nirje formulerade den princip som utgör en av de viktigaste värdegrunderna som olika omsorgsverksamheter idag vilar på, både nationellt och internationellt. Principen handlar om funktionshindrades rätt till livsvillkor och vardagsmönster som ligger så nära de normala som möjligt. Den växte fram under tidperioden 1960 till 1990, en tidsperiod som präglades av reformering av omsorgen om personer med funktionshinder.

Syftet var enligt Ineland, Molin & Sauer; ”för att utvecklingsstörda genom tillgången till normala levnadsvillkor skulle uppfattas mer som medborgare i samhället än som avvikare, de skulle integreras i samhället” (Ineland et al., 2013, s. 27). De livsområden som Nirjes normaliseringstanke berör är: normal dygnsrytm, normala utvecklingsfaser, att få sina krav respekterade, att få leva i en tvåkönad värld, normala ekonomiska standardkrav och normal byggnadsstandard. Denna princip skall gälla oavsett vilken grad av utvecklingsstörning individen har, lindrig eller svår (Nirje, 2003, s. 15). Nirjes idé om normala levnadsvillkor kan belysas med följande citat:

Det kan tyckas förmätet att i en diskussion om hur man skall skapa riktiga program, serviceåtgärder och livsbetingelser för en grupp människor utgå från en enda sammanfattande princip, särskilt när den skall gälla utvecklingsstörda, en grupp som kännetecknas av så stora variationer i fråga om ålder, grad av handikapp, fysiska och psykiska komplikationer, med så skiftande social bakgrund och så olika inlärnings- och personlighetsprofiler. Men i de skandinaviska länderna har man ändå funnit värdet av en teori som allmänt uttrycker den målsättningen och de attityder och normer som bör gälla för fullgott arbete med och för de psykiskt utvecklingsstörda. (Nirje, 2003, s. 15)

Nirje påpekar också att vikten av att inte isolera eller integrera människor då detta kan resultera i att ge näring åt okunnighet och fördomar. Det blir i ljuset av detta viktigt att normalisera de utvecklingsstördas tillvaro för att istället öka förståelsen för dessa människor. ”Ju närmare människor inom de beslutande samhällsorganen kommer i kontakt med utvecklingsstörda, desto lättare kan de forma sina beslut så att de leder till ändamålsenligare och effektivare program” (Nirje, 2003, s. 20).

Nirje utvecklar i kapitlet ”Om jämlikhetens etik” tankar om identitet och det självklara att den utvecklingsstördas identitet består av så mycket mer än att vara ”utvecklingsstörd”. Till exempel att vara kvinna, ha ett arbete, ha fritidsintresse, vara medborgare etc. en sammansatt identitet. Fast inte alltid erkänd och sedd!” (Nirje, 2003, s. 184). Om jämlikhet fortsätter Nirje att tala om hur vår identitetutveckling är beroende av varandra och att vårt medvetande växer fram i relation med andra människor:

Men gemensamt för alla är att djupast i den egna identiteten har vi alla samma värde – är vi jämlika, kvinna som man. Från födseln av vår identitet är vi beroende av andra, men dem växer vårt medvetande fram, vår identitet mognar – därför behöver vi alla demokrati för att säkerställa att upplevelsen av jämlikhet är trygg. Jämlikheten handlar i botten om rätten att leva – men innebär också något mer: rätten till ”en värdig tillvaro”, ”att uppnå och bibehålla mänsklig värdighet”. Min, din – och andras. (Nirje, 2003, s. 183)

4.2 Supported Employment

Supported Employment (SEM) är en metod för att ge ett personligt utformat stöd till personer med funktionsnedsättning som vill ha ett arbete. Tanken är att ge individerna hjälp med att nå, få och behålla ett arbete på den öppna arbetsmarknaden. Skillnaden mot andra arbetslivsinriktade insatser är att man inte bedömer arbetsförmågan först eller arbetstränar i

förväg utan det viktiga blir att se till att individen snabbt söker arbete och kommer ut i förvärvslivet. Arbete först träning sen (Antonsson, 2003, s. 166). Grundfilosofin är att alla personer med funktionshinder har förmåga att arbeta ute i samhället och också på den reguljära arbetsmarknaden. Enligt Socialstyrelsen beskrivs (SEM) enligt följande:

Grundtanken är att alla människor med funktionshinder kan arbeta på den öppna arbetsmarknaden om de bara hittar rätt arbete och rätt arbetsplats. Tanken är inte att "stöpa om" en person genom omfattande arbetsträning och successiv utslussning, utan att söka efter ett arbete som tar vara på klientens motivation och intressen. Insatsen behöver därför inte föregås av arbetsträningsprogram eller bedömning av arbetsförmåga. Man betonar i stället vikten av att snabbt söka arbete och komma ut i förvärvslivet. Att kunna få och behålla ett arbete är något som i sin tur antas leda till stärkt självbild och självkänsla. En särskild stödperson med specifik utbildning i metoden (jobbcoach) stödjer och vägleder klienten i att hitta och behålla ett arbete. (Socialstyrelsen, u.å.)

Metodiken kommer från USA från början och sedan utvecklats i Norge och sedermera nu också i Sverige. Här har Arbetsförmedlingen inom ramen för sin verksamhet kallat metodiken för SIUS (särskilt introduktions- och uppföljningsstöd för funktionshindrade i arbetslivet) sedan 1993. I Norge benämner man stödet "arbete med bistånd" och är sedan 1996 en reguljär arbetsmarknadspolitisk åtgärd (Ineland et al., 2013, s. 127).

Sivert Antonsson redovisar i sin studie *Stödets betydelse – Supported Employment – i kampen för arbete och att bryta utsatthet* (2003) hur personer med lindrig utvecklingsstörning kan närma sig arbetsmarknaden. Antonssons syfte med sin studie är bland annat att se vilken betydelse som kan tillskrivas insatser av socialt stöd (SEM) för att nå, för att få och för att kunna behålla ett reguljärt arbete (Antonsson, 2003, s. 12). Antonsson har i sin forskning funnit att "SEM-stödet verkade komma bäst till sin rätt när det gavs till personer med lindrig utvecklingsstörning och speciellt till de som fick stödet i omedelbar anslutning till att de skulle avsluta sina gymnasiestudier i särskolan". Vidare konstaterar Antonsson att det var viktigt "att samma arbetskonsulent (SYVI) fanns tillgänglig över lång tid om så behövdes" (2003, s. 167). Andra framgångsfaktorer som avgör i vilken utsträckning som personer med funktionshinder kan få, nå och behålla ett arbete delar Antonsson in i två kategorier, *personens förhållningssätt* och *omgivningens förhållningssätt*. Det som rör personen handlar om:

- Att personen med funktionshinder visade sig kunna lita på omgivningen (en tillit kopplad till att kunna äga en trygghet i sig själv och till exempel kunna ta emot hjälp)
- Att funktionsnedsättningen synliggjordes
- Att man var "alltid redo", visade intresse och ork
- Att arbetsplatskoden snabbt lärdes in: Vad och hur gjorde man och varför gjorde man som man gjorde (Antonsson, 2003, s.167).

Det som rör omgivningens förhållningssätt handlade om:

- Att arbetskonsulenten gav adekvat stöd, till exempel gav stöd utifrån en kunskap om det speciella funktionshindret och alltid utifrån en helhetsbild
- Att samma arbetskonsulent gav stöd över lång tid om så erfordrades
- Att alla betydelsefulla, formella stödjare runt personen med funktionshinder kämpade mot samma mål (att närstående och professionella hjälpare har liknande mål och visioner) (Antonsson, 2003, s. 168).

Det studien också visar är att många av personerna med lindrig funktionsnedsättning som deltog ansåg att stämpeln "utvecklingsstörning" var ett hinder för att få ett arbete på den öppna arbetsmarknaden, att de flesta hade svårt att tala om sitt funktionshinder och att man

hellre ”mörkade” om sina svårigheter. Vidare ansåg många också att det inte var meriterande att gå i särskolan och att begreppet ”sär-” var negativt laddat (Antonsson, 2003, s. 163).

5 Metod

Det här kapitlet beskriver inledningsvis den metodologiska ansatsen som valts till den här studien, sedan följer hur jag har gått tillväga när det gäller urval av informanter, materialinsamling, studiens trovärdighet och de etiska överväganden som gjorts.

5.1 Fenomenografisk studie

Jag har valt en fenomenografisk orienterad studie med målsättningen att få en förståelse för hur skolan och de olika aktörerna tolkar sitt uppdrag – att förbereda och möjliggöra för eleverna att nå, få och behålla ett arbete. Enligt Marton och Booth (2000) är inte fenomenografin en metod eller en teori om erfarenhet utan en ansats till att försöka identifiera, formulera och hantera forskningsfrågor som är intressanta och relevanta för lärande och förståelse i en pedagogisk miljö. Det grundläggande är, enligt författarna, att beskriva fenomen i världen så som andra betraktar dem t.ex. olika persongrupper (aktörerna) och hur dessa gruppers skillnader, eller variationer, ser ut. Marton och Booth framhåller också att det är forskaren som utformar intervjun i en fenomenografisk studie i förhållande till forskningsfrågan. Här pekar man på två huvudsakliga delar nämligen; en del med ett konkret tema och en del med ett tema som kräver reflektion. Intervjuernas ramverk byggdes upp av ett antal forskningsfrågor (konkreta) som ställdes på samma sätt till alla, därefter olika följdfrågor (reflektion) på ett individualiserat sätt beroende på vad situationen krävde (Marton & Booth, 2000, s. 171). Marton och Booth sammanfattar detta med:

... att vi har att göra med en lärande(forskaren) som lär sig om ett visst fenomen (hur andra erfar fenomenet i fråga) i en situation (forskningssituationen) som forskaren själv har format. Den utformningen, eller strukturerandet, har precis som i andra fall av lärande en inverkan på lärandets utfall, både forskarens lärande (vad hon kan få ut av forskningsinsatsen) och de studerade människornas lärande (vad de kan reflektera över i forskningssituationen) (Marton & Booth, 2000, s. 168)

Därtill kom intervjuerna i sig att likna ett samtal mer än en intervju.

5.2 Intervju som metod

Skälet till att jag har valt intervjun som metod i min undersökning är, efter att studerat Kvale *Den kvalitativa forskningsintervjun* (1997), den förståelseform som författaren redogör för i tolv olika aspekter. Dessa syftar till; ”att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna fenomenens mening” (Kvale, 1997, s. 35).

Utifrån dessa 12 olika aspekter (se bilaga 1) kunde jag reflektera över och förstå, dels hur jag under intervjusituationen skulle förhålla mig, dels också att valet av intervju som metod blev relevant i min undersökning. Mitt forskningsproblem har således styrt metodvalet. Kvale sammanfattar också hur forskningsintervjun kan betraktas utifrån tre olika kontexter eller tre olika föreställningar där jag har tagit fasta på den metodologiska, ”en specifik professionell form av samtalsteknik där kunskap frambringas genom samspelet mellan intervjuaren och den intervjuade” (Kvale, 1997, s. 40). De andra två handlar om hur samtalet kunskapsteoretiskt kan uppfattas som ett ”grundläggande sätt att vinna kunskap” (de epistemologiska) samt den ”mänskliga verkligheten” (den ontologiska). Detta leder till

följande konklusion av författaren där han menar att ”samtalet är alltså i detta perspektiv inte bara en specifik empirisk metod utan också ett grundläggande sätt att vinna kunskap och utgör dessutom den generella formen för mänsklig interaktion i världen” (ibid.).

Jag valde att göra en halvstrukturerad intervju utifrån ett antal huvudfrågor som ställts likadant till alla men som sedan följdes upp på ett individualiserat sätt. Följdfrågorna använde jag sedan för att få svaren mer utvecklade och fördjupade, dessutom kommer resultaten granskas utifrån en fenomenografisk ansats och därmed blir uppföljningsfrågorna än mer relevanta i sammanhanget.

Målsättningen var att försöka visa upp tankar och åsikter hos informanterna genom kvalitativa intervjuer, och gör inte anspråk på att vara betecknande i något kvantitativt avseende. Kvale säger i sin bok att denna typ av intervju framkallar kunskap, ”det rör sig om ett samspel, om ett utbyte av synpunkter mellan två personer som samtalar om ett ämne av gemensamt intresse” (1997, s. 9). I mitt val av metod har jag valt att intervju informanterna enskilt, alternativet kunde varit t.ex. en gruppintervju istället eller fokusgrupp som utnyttat i fler infallsvinklar, då de skulle ge en annan möjlighet till diskussion jämfört med en enskild intervju. Detta kunde dock innebära att informanterna skulle påverka varandra vilket jag ville undvika eftersom en del av syftet med fenomenografin är just att se vad som skiljer uppfattningarna åt.

5.3 Urval

Mitt val av undersökningsgrupp föll på de aktörer som har eller kommer att ha en aktiv roll att spela för gymnasiesärskolans elever när det blir aktuellt att ta steget från skola till arbetsliv. Dessa är representanter från Arbetsförmedlingen, Kommunen (LSS) och Daglig verksamhet, SYV, Försäkringskassan samt gymnasiesärskola. De är alla också aktiva i en samverkan-grupp kring elever från gymnasiesärskolan. Från Arbetsförmedlingen valde jag en person som arbetar som SIUS-konsulent, handläggare från Försäkringskassan med ansvar bland annat för aktivitetssättning. Personen från daglig verksamhet arbetar nära skolan och ansvarar för kommunens praktikplatser och från skolan rektor samt en specialpedagog.

5.4 Genomförande

Mina förberedelser inför mötet med informanterna började med att jag gick igenom de olika centrala begrepp som handlar om målgruppen, vilka olika ansvar aktörerna har samt forskning som tidigare gjorts. Före intervjuerna informerades respondenterna om hur jag tänkte gå tillväga och vilket syfte min studie har. Var och en fick sedan förslag om tid och plats samt att de hade möjlighet att själva komma med egna önskemål. Intervjuerna gjordes sedan på platser som var trygga för informanterna. Jag valde att inte förbereda dem på frågorna innan intervjutillfället med anledning av att jag ville att det skulle svara så spontant som möjligt och inte konstruerat. Inför varje intervju sedan förklarade jag dessutom att det var frivilligt och de när som helst kunde avbryta intervjun. Informanterna fick också veta att jag ville spela in hela samtalet och orsakerna till det och även att allt innehåll sedan skulle kasseras. Intervjuerna tog ungefär en timme. När jag intervjuade var min målsättning att ha så stor frihet som möjligt för att kunna ställa frågorna i den ordning som situationen inbjöd till. Jag utgick ifrån en checklista som täckte in mitt ämnesområde. Utgångsläget var ett antal huvudfrågor som jag ställde likadant till alla där jag sedan följde upp svaren på ett sätt som passade just då. Eftersom jag inte skickat ur någon intervjuguide innan så fick alla en sista fråga om det var något det ville förtydliga eller om det var något som de tyckte var väsentligt som jag inte frågat om.

Intervjuerna utvecklades till ett samtal kring ett gemensamt tema där informanterna i sina svar täckte in stora områden och där de ibland svarade på kommande frågor innan jag hann ställa dem själv. För att påvisa det förtydligade jag med ett påstående som respondenten kunde besvara jakande. När jag var klar med intervjuerna lyssnade jag igenom inspelningen och förvandlade dem till skriven text, bara sådan information som var av relevans för undersökningens syftet har använts. Utifrån mina forskningsfrågor har jag sedan kategoriserat svaren.

5.5 Trovärdighet och giltighet

Då studien eftersträvar att hålla en så hög kvalitet som möjligt måste den följa de principer som är erkända inom forskarsamhället (Vetenskapsrådet, 2011). Eventuella felkällor är viktiga att redovisa samt att diskutera undersökningens kvalitet.

Fenomenografiska studier gör, enligt Alexandersson, inga anspråk på att vara generaliserbara till alla i den grupp som respondenten ingår i, i den här undersökningen till alla kommuner i Sverige. Undersökningen vill i stället ge en förståelse och kunskap om gymnasiesärskolans elevers övergång till arbetslivet (Alexandersson, 2006).

5.6 Etiska överväganden

De etiska krav som ställs på forskningen har sin grund i samhällets etiska normer och värderingar (Vetenskapsrådet 2011) När det gäller min rätt och möjlighet att bedriva denna studie skall hänsyn tas till individskyddskravet d.v.s. om inte så kan det leda till etiska dilemman. Det grundläggande individskyddskravet kan beskrivas i fyra allmänna huvudkrav på forskningen: informationskravet, samtyckekravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Stukat, 2014).

När det gäller *informationskravet* skall de som berörs av studien informeras om dess syfte, att deltagandet är frivilligt och att de när som helst kan avbryta. Informanterna fick denna information samt att de under den intervju som gjordes, med bandspelare, kunde avbryta om de så önskade. *Samtyckekravet* beskrevs för de inblandade och de fick möjlighet att reflektera över sin samverkan i studien, hur lång tid vi hade till förfogande och på vilka villkor t.ex. att de kunde avbryta sin medverkan utan att de skulle bli några negativa följder för dem. Ingen otillbörlig påtryckning eller övertalning har heller inte skett. Vidare har hänsyn, enligt *konfidentialitetskravet*, tagits. Vid första kontakten informerades alla om att de deltar anonymt och att uppgifterna skulle behandlas konfidentiellt. Privata data som kunde identifiera de inblandade var heller inte aktuellt att redovisa i studien och det klargjordes också innan intervjun. Jag spelade in intervjuerna och har sedan varit noga med att inga obehöriga kunnat ta del av materialet, detta gäller förövrigt alla uppgifter som studien behandlat.

Informanterna fick information om att intervjuerna kommer att raderas efter det att arbetet är färdigställt. Enligt *nyttjandekravet* får uppgifterna endast användas i forskningssyfte och inte användas för kommersiellt bruk eller andra vetenskapliga syften (Stukat, 2014).

6 Resultat

Det övergripande syftet i denna studie är att studera olika aktörers uppfattningar om samverkan mellan skola och arbetsliv, med fokus på särskoleelever. Utifrån intervjuerna med

de olika respondenterna redovisas här vilka svar och tankar som framkommit. De som deltagit är skolpersonal, SYV, Arbetsförmedling/ SIUS-konsulent, Försäkringskassa och Daglig verksamhet. Resultatet redovisas utifrån de tre olika forskningsfrågorna.

6.1 Hur förbereder skolan sina elever för arbetslivet?

Skolan ser utbildningen som en viktig förberedelse för elevernas kommande vuxenliv. Detta håller intervjupersonerna med om, men avvikande uppfattningar förekom om vad den här förberedelsen innehåller. *En representant från skolan* svarade att ”vi kan bara förbereda dom så bra vi kan utifrån läroplanens olika mål, personlig och social utveckling och att så många som möjligt skall kunna stå till arbetsmarknadens förfogande”. Från en annan pedagog ser man på förberedelsen som något som sker dagligen i undervisningen. ”att det är ju i det dagliga mötet med dom i undervisningen..”

Skolan tillsammans med de olika aktörerna har i sina respektive skrifter ett gemensamt ansvar att samverka med varandra. Det man uttrycker från skolans sida under intervjun är ”vad innebär samverkan för oss, när släpper vi vårt ansvar, vad är skolans roll?”

APL är den väg som skolan ser som en primär och viktig aktivitet för eleverna, där tanken är att skapa kontaktytor för att möjliggöra måluppfyllelse vad gäller att nå, få och behålla ett jobb. ”att det är vår ambition, pedagoger och annan personal att knyta APL så bra som möjligt till de kurser som de läser”. Att det sen blir viktigt att lämna över till rätt instans så att eleven hamnar på rätt plats utifrån sina förutsättningar. En uppfattning som en från SYV bekräftar också, uppfattningen om just APL. ”Viktigt med APL, det ska ju vara en vässad praktik men det är ju fortfarande skola, sen skall AF eller DV ta över, skolan ska se till att eleverna klarar målen, mognar och blir mer medvetna om sitt funktionshinder”.

I de här svaren framgår att i skolans roll skall det vara en tydlig gränsdragning i uppdraget när det slutar vad gäller ansvaret om eleven. När det gäller samarbetet med Arbetsförmedlingen, anser skolans personal och studievägledarna, att detta borde fungera bättre. Man menar att det är denna instans som har huvudansvaret för att eleverna får ett arbete. I och med detta ansvar uttrycker de i intervjun att ”AF borde komma in tidigare [årskurs 2-3], de kanske kan läsa upp någonting på de aktiviteter som AF har, KY/YH om det går att kvotera, Samhall introduktion eller andra utbildningar eller att SIUS-konsulent börjar med dom tidigare ute på sina praktikplatser”.

Förutom förslagen på kompletterande utbildningar inom Arbetsförmedlingens regi trycker aktörerna på SIUS-konsulentens roll som en resurs som tidigt skall komma in under elevernas skolgång för att informera om bilden av gymnasiesärskoleleven som arbetssökanden. Det är också viktigt att skolans personal tillsammans med SYV ska vara till hjälp då de menar att ”de känner ju till elevernas styrkor och svagheter”. SIUS-konsulenten framhåller också att det är de två sista åren som framförallt är väsentliga när de är ute på sin APL. ”viktigt att försöka bestämma sig om vad man vill jobba med och kanske fortsätta hos den arbetsgivaren där det har fungerat, sen kan vi komma in och ta över den praktiken och ta diskussionen med arbetsgivaren om någon typ av anställning [fast, lönebidrag mm]”

6.1.1 Samverkan i dagsläget

Gymnasiesärskolans nationella program är 4 år och under den tiden ingår APL på 22 veckor. Sista året har man vid två tillfällen, vår och höst, *utslussningssamtal* där man träffar mentor, rektor, SYV, Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan och Kommunen (LSS och Daglig verksamhet). Mötets syfte är att eleven och målsmän skall beredas möjlighet att informera sig

om den fortsatta vägen ut i samhället. Gymnasiesärskolans övergripande målsättning är att förbereda eleven för kommande vuxenliv och till någon form av sysselsättning. Eftersom eleverna inte har möjlighet att läsa vidare på Högskola eller Universitet blir alternativen att söka arbete på den öppna arbetsmarknaden via Arbetsförmedlingen eller så bedöms de att inte stå till arbetsmarknadens förfogande och kan då söka sig till Daglig verksamhet med möjlighet till aktivitetsersättning, ett tredje alternativ kan vara att läsa vidare på folkhögskola eller på Särvox. De olika aktörernas åsikter om utslussningsmötet och deras syn på hur det fungerar i nuläget redovisas. Att de två mötena är viktiga för elever och målsmän men även för de olika aktörerna vittnar följande kommentarer;

”Bra att alla kunde vara med, det är ju viktigt information till elev och föräldrarna, de har ju många frågor och det är mycket som kan klargöras”.

”Jag är ju med för att bilda mig en uppfattning om vad eleven har för tidigare erfarenheter, få så mycket information som möjligt”.

”viktigt att jag får ett underlag från skolan med info om funktionshinder, tidigare praktiker, hur det har gått ” samt ”jag ser ju en stor vinst [med utslussningsmötet] jag får bra information och scannrar eleverna”.

En delad mening om hur effektivt mötet egentligen blir då det uppfattas som för mycket information på en gång, ”tycker att det är mycket information för elev och föräldrar på en gång från alla aktörer, hur mycket kan de ta in egentligen?”

En utbredd bild i samhället idag är att många av elever från särskolan återfinns inom den dagliga verksamheten i kommunens regi och en aktör menar att utslussningsmötet fyller en funktion att klargöra mer hur den verksamheten fungerar, att det finns vägar ut i arbetslivet men att det kan ske efter några år. ”Sen är det ju bra med LSS/Daglig Verksamhet, att det kommer fram och berättar, att det är inga stängda dörrar, att det är öppet och dom fortsätter ju med den här arbetslinjen [möjligheter till praktik på en arbetsplats], ser möjligheter till arbete, då tar de [Daglig verksamhet] ju också kontakt med AF, många föräldrar tror ju att det inte är så, att det är DV livet ut liksom” samt att ”det fungerar ju som en fortsättning efter skolan, föräldrars bild är ju skyddad verkstad, viktigt att det också kom fram på mötet”.(D/L)

I samband med den inledande frågan om hur de olika representanterna såg på utslussningsmötet om varje elev framkom också synpunkter på agerandet aktörerna i mellan under själva mötet. Det rörde frågor om uttalade mål och vilken samsyn man har kring samverkan i gruppen och hur förberedelserna ser ut inför samtalen, t.ex. att en aktör ”ställde alltför ledande frågor, inga öppna och det var fel bemötande tycker jag, frågorna i sig var det inte fel på men sättet de ställdes på, det gjordes en kartläggning, som är viktig för att fortsättningen, men varför just då och där, det vore bättre att vara förberedd och påläst innan, att ha ett förmöte och att vi pratar ihop oss, jätte viktigt tyckte jag”.

6.1.2 Vem bestämmer om en elev står till arbetsmarknadens förfogande eller inte?

Under utslussningssamtalet blir det viktigt att samråda om vilken väg eleven skall välja efter studenten. Utifrån elevens egna önskemål prövas de olika möjligheterna utifrån skolresultat, utvärderingar från APL, mognad mm. Den samlade bedömningen resulterar i om eleven har arbetsförmåga eller inte, att antingen söka ett jobb via arbetsförmedlingen med ett lönebidrag eller liknande eller om man ser att eleven ännu inte står till arbetsmarknadens förfogande blir rekommendationen att tillsvi vidare söka Daglig verksamhet med möjlighet att senare komma ut i arbete. Här konstaterar några aktörer att ” det är ganska tuffa krav som ställs på eleven och vad som förväntas när det gäller arbetsförmåga, det är bra att SIUS går igenom och förklarar detta”. Viktigt att detta blir tydligt även för målsman ”Bra att ha med SIUS på utslussningsmötet, hon intervjuar ju ifrån en checklista så att det blir tydligt vad som krävs för

eleven [underförstått också målsmän]. Under intervjun med Arbetsförmedlingen efterlyses en större öppenhet under samtalen avseende sådan information om eleven som kan vara svåra att tala om.

Detta var även något som också SYV poängterade i sin kommentar ”de eleverna som det inte funkar fullt ut för, fast de tror att det gör det [om arbetsförmåga och att vi ser att här behövs mer insatser] dom måste man kanske pratat lite mer med innan det här mötet, både med elev och föräldrar, det är klart man skall lyfta styrkorna men sen har man ju grejer som man är mindre bra på, hur man skall få fram det utan att såra på nått vis, men det är ju det AF vill ha fram lite mer, vad är det som inte fungerar?”

Ovan har beskrivits de två möjliga vägar som gymnasiesärskoleleverna har att välja på, det finns givetvis också möjlighet att försöka söka arbete på den öppna arbetsmarknaden som alla andra. Den samlade bedömningen bland respondenterna är att det inte alltid är så lätt veta vilken väg som är lämpligast för en elev att ta. Detta leder vidare med följande tankar från en av aktörerna:

Tänker man på de som bedöms stå till arbetsmarknadens förfogande eller har en viss arbetsförmåga i alla fall, i dagsläget och som det fungerar nu, så tycker jag att det har större chans att om de kan få aktivitetsersättning från FK och komma till oss på Arbetskraften [Daglig verksamhet], sen kan vi kontakta SIUS/AF för att den vägen hitta en arbetsgivare som eventuellt är intresserad.

Kommentaren beskriver det allt vanligare alternativet som de flesta elever och målsmän väljer när de känner sig tveksamma och gör sitt val. Här döljer sig två inställningar som kan förklara varför de väljer kommunens dagliga verksamhet. Inställningen av att eleven kommer må bra av att få lite mer tid på sig i en trygg miljö, växa vidare och mogna mer för att sedan se om det är arbetsmarknaden som är aktuell, eller så väljer man den här vägen medvetna om att det är tryggast ekonomiskt, jämfört med en mer osäker ekonomisk framtid via Arbetsförmedlingen. Detta var också vad många i sina intervjusvar pekade på när vi diskuterade frågan, man råder eleverna att börja i daglig verksamhet för då kan man få lite mer tid till utvärdering och sedan söka sig vidare. Istället för att börja i andra änden, med arbete via Arbetsförmedlingen och riskera att det blir fel. Här menar man att det finns risk för att personen i fråga då kommer uppleva det som ett misslyckande.

6.2 Vilka gemensamma mål samt vilka förväntningar har de olika aktörerna på varandra i sin samverkan

Vem som har ansvar för att gymnasiesärskoleleverna kommer ut i arbete diskuterades med samtliga under intervjuerna. Samstämmigt hade alla den uppfattningen att detta måste vara ett gemensamt mål för alla inblandade och att fortsätta med de nätverksmöten som startats var också av stor vikt. Hur kontaktnätet i dagsläget fungerade hade man delade meningar om och olika synpunkter på. Även förväntningarna på varandras roller i detta nätverksmöte togs upp. Ett svar som kan belysa detta kom från en av de intervjuade som arbetar på Daglig verksamhet. ”Om man tänker på våra samverkansmöten [utslussningssamtal], det ligger mycket i mitt eget personliga intresse att fånga upp de olika personerna [Aktörerna] att bygga nätverk och lära känna alla, hade jag inte drivit detta [internt inom sin verksamhet] hade ingenting hänt, viktigt att bygga relationer för samverkan med Försäkringskassan och Arbetsförmedlingen och även skolan förstås”.

Svaret antyder att en mer strukturerad samverkan aktörerna emellan och det personliga initiativet blir viktigt för att kunna fullfölja uppdraget. En annan deltagare instämmer också i detta resonemang med ”rätt person på rätt plats så att, då genom samverkan, kanske de kan komma ut på någonting”. Förhållningssättet till sitt uppdrag, att man är införstådd med vad som krävs och att man också får de resurser som är nödvändiga. Andra svar om liknande uppfattning togs också upp t.ex. att samverkan och samarbete betyder olika saker. Att det i samverkan handlar om att ha en gemensam målsättning, där man är väl förtrogen med varandras uppdrag och är motiverad att lösa uppgiften. ”Arbetsförmedlingen i sin helhet skulle jag gärna vilja veta, jag tror inte jag har full insyn i vad deras uppdrag är, jag missbedömer dom”. Ytterligare svar på samma tema ”Detta samarbete [mellan Daglig verksamhet och Arbetsförmedlingen] verkar lovande då personen som arbetar som SIUS tänker som jag, att vi har en samsyn, vi gillar att nätverka”.

Avslutningsvis en kommentar som också handlar om samverkan aktörerna i mellan. ”I det här sättet att arbeta [Supported Employment] så ligger mycket i att se hela människan och här kommer samverkan in tycker jag, det kan vara så många faktorer som kommer in som gör att man [eleven] inte kan fokusera på en arbetsplats, viktigt att vi har en bra kontakt med skolan, föräldrar, m.fl. - sen har vi ju ekonomi [Försäkringskassan]eller om det blir aktuellt med anställning och lönebidrag, då ska vi ju koppla in Arbetsförmedlingen, där har det varit svårt då, jag efterlyser -var är mina samarbetspartners någonstans”?

Skolans roll blev också uppmärksammat i följande intervju svar ”Viktigt att medvetandegöra eleverna om sitt funktionshinder... att det blir tydligt vad som kan ställa till det på arbetet för dem, det kan ju vara de här som att inte komma i tid...det är ju ett jättestort arbetshinder, det är ju ingen som vill anställa då”. Här uppehöll sig intervjupersonen kring det väsentliga i att man från skolans sida betydligt mer borde arbeta med att medvetandegöra eleven på sitt funktionshinder och vilken betydelse det kan ha för eventuell anställning.

6.3 Vilka framtida möjligheter kan det finnas för gymnasiesärskolelever att komma ut på arbetsmarknaden?

Möjligheterna för att komma ut i ett arbete för elever på gymnasiesärskolan har beskrivits tidigare. Sammanfattningsvis handlar det om ekonomi, ökade effektivitets- och lönsamhetskrav ute på företagen. Kraven på arbetsmarknaden ökar och situationen på arbetsmarknaden är fortsatt ansträngd med många ungdomar som söker arbete. Vilka möjliga vägar och förslag till förbättrade odds för dessa elever ser de som intervjuats?

Ett förslag som framkom var på området som handlar om den ersättning (aktivitetsersättning för förlängd skolgång) som eleverna får under sitt sista år i skolan. ”Att eleverna får aktivitetsstödet efter årskurs 4 och studenten, för att hamna i en sluss liksom, hos Arbetsförmedlingen, för då skulle de ha behållning av pengarna under ett helt år, alltså kunna få ett arbete eller praktik via Arbetsförmedlingen utan lön och kunna visa vad de går för under ett år”.

En annan möjlighet utvecklar en av informanterna som arbetar på Daglig verksamhet. Här man fått ökade resurser och håller på med att implementera ett för dem nytt arbets sätt för de ungdomar som sökt sig till Kommunens dagliga verksamhet. ”Vi har utvecklat den delen som riktar sig mot externa praktikplatser [praktik på företag], vi har varit med i ett projekt som heter GRAF-projektet, där har vi fått utbildning i Supported Employment, en speciell metod om hur man får ut personer i arbete, där man ger väldigt

mycket stöd till dels brukaren men även gentemot arbetsgivaren, det kan ju hända mycket på arbetsplatsen som gör att man inte kan gå tillbaka, kan ju bli mycket missförstånd av sociala aspekter, då har vi fått mycket tid avsatt för att kunna rycka ut och göra de nödlösningar som behövs, detta har inte funnits tidigare”. Tanken är att de som vill och är motiverade skall komma ut så forts om möjligt i praktik på något företag, ett par timmar eller hela arbetsdagar. ”Då är det jätteviktigt att vi får från skolan så mycket underlag som möjligt om personen ifråga, betygsbedömningar, vad de kan och inte, APL och hur det har gått, som det fungerar nu och har fungerat så vet vi ingenting om dom och måste själva börja med kartläggningar, skolans dokumentation har vi aldrig tagit del utav tidigare, som sagt”

Här får skolan igen förslag på ett område som kan utvecklas och då särskilt i den samverkansgrupp som startats. ”I nuläget har vi dålig kunskap om hur det ligger till kunskapsmässigt i vardags matte, läsa och skriva, tidsuppfattning, passa tider, hur bra kan man ta emot information på arbetsplatsen -ta till vara på ert arbete från skolan!”.

Detta är något som också en annan av de intervjuade pratar om under vårt samtal och som ingår i samverkansgruppen. ”Nu har det tillkommit en tjänst från och med januari i år hos Arbetsförmedlingen, det är en SIUS som har ansvar mot de brukare som har aktivitetsersättning och inte fyllt 30 år, SIUS skall jobba emot Daglig verksamhet”. Här är målet att jobba mot anställning med lönebidrag och att man skall samverka sinsemellan för att med gemensamma krafter bearbeta arbetsgivare.

Ett ytterligare förslag på framtida möjligheter för att förbättra chanserna för eleverna tas upp av personen som representerar Försäkringskassan. Det rör arbetsförmåga och kontakten med läkare inför bedömningen av vad eleven klarar av utifrån sin funktionsnedsättning. ”Det som vi ser...en del kan ju inte jobba 100% men det är ju också en grej som vi måste diskutera [i samverkansgruppen] vi pratar inte om 100% bara för att vi syr in dem i arbetslivet, det kanske är arbetsföra 50% och kan söka från oss [Försäkringskassan] 50%, vi måste titta på det också..”

Vidare förklarar informanten detta med att elever kan vara arbetsföra en viss procent och utifrån det kan de söka aktivitetsersättning en del och lönebidrag en del, att man skulle kunna dela upp det, i annan utsträckning än vad som görs idag, beroende på arbetsförmåga. ”Det brukar jag säga till läkarna också, gör en bedömning vad du tycker de kan klara av, inte att de inte klarar någonting! det är ju antingen eller nu, klara 100 % [för att stå till arbetsmarknadens förfogande] eller så blir det Daglig verksamhet”.

7 Analys

I detta avsnitt analyserar jag resultatet utifrån en tolkningsram som innehåller litteratur- och forskningsgenomgång kring omsorgsutveckling, gymnasiesärskolan, myndighetsstrategier, arbetsmarknad och ansvar. Tolkningsramen omfattar också de teoretiska utgångspunkterna för studien. Bengt Nirjes (2003) princip om normalisering och Sivert Antonssons (2003) studie om stödets betydelse i allmänhet och metodiken supported employment i synnerhet.

7.1 Hur förbereder skolan sina elever för arbetslivet?

Skollagen gör gällande att gymnasiesärskolan har ett bredare syfte än att bara förbereda eleverna för yrkesverksamhet och fortsatta studier. Viktigt är också att skolan ska ge en god grund för personlig utveckling och att eleverna skall förberedas för ett aktivt deltagande i samhällslivet. I den nya läroplanen GYS13 finns nu intentioner om ökad samhällsgemenskap

för målgruppen, en viljeinriktning i samhället som bygger på mångfald och jämställdhet. De intervjuade representanterna från skolan uttryckte just vikten av att möta eleven i vardagen med det ständiga målet för ögonen, personlig och social utveckling. Normaliseringstanken bygger på grundläggande mänskliga värderingar om allas lika värde och rätten till en ”normaliserad vardag”. Att vara integrerad i till exempel en skolmiljö under samma förutsättningar som alla andra. Nirje visar på en persons identitetsutveckling som något som sker i relation med andra och att vi alla är jämlika på ett fundamentalt grundläggande plan (Nirje, 2003).

När det gäller att förbereda eleverna för ett kommande yrkesliv är det något som genomsyrar hela undervisningen, anser intervjupersonerna, med målet att sedan kunna stå till arbetsmarknadens förfogande. Det som tydligt framkommit under detta arbete är att de flesta elever inte i första hand hamnar på den reguljära arbetsmarknaden efter avslutade studier utan oftast i fortsatt omsorg och i kommunens dagliga verksamhet. Om det ökade antalet elever i särskolan och den nya särskolegenerationen som Molin tar upp i sin studie visar på att den samhälleliga insatsen har ökat och fler återfinns inom dagliga verksamheter (Molin, 2003). Molins studie om delaktigheten i två världar kan jag själv relatera till utifrån min vardag och i mötet med mina elever i gymnasiesärskolan, nämligen vad som präglar ungdomarnas egna sätt att se på sin situation utifrån självbild, förhållningssätt, livsprojekt och vägar ut i någon sysselsättning eller arbetsliv. De tillhörighetsprocesser som utmärker den utökade särskolegenerationen och vilken syn de har på sig själva, hur de hanterar sin särskoletillhörighet med olika strategier.

Jag kan hålla med om att denna dubbelhet som det innebär att å ena sidan formellt tillhöra särskolan, å andra sidan finns tankar om en informell tillhörighet att tillhöra världen utanför särskolan, ger upphov till att elever på skolan får svårigheter med att förhålla sig till detta. Det blir ofta en identitetsproblematik. Här blir det också tydligt anser jag att de strategier elever väljer efter studenten handlar om beslut som rör perspektivet delaktighet i två världar och att vi i skolan också ser på våra elever utifrån de som behöver mer trygghet och omsorg, där vi kan se eleven i ett vuxenliv bland ”de egna” i omsorgsvärlden och hur vi sedan bedömer de som har förutsättningar för att kunna kvalificera sig mer utvecklingsinriktat mot den öppna arbetsmarknaden, med tillhörighet bland ”andra i ett samhälle för alla”. Här kan jag konstatera att vi i skolan har en del att tänka på om hur vi fortsättningsvis bör förhålla oss i synen på våra elevers ”olika tillhörigheter”. Efter att ha tagit del av Antonssons studie om stödets betydelse, menar jag, att grundfilosofin inom supported employment handlar just om alla personer med funktionshinder har förmåga att arbeta ute i samhället och på den reguljära arbetsmarknaden bara det ges rätt stöd och förutsättningar.

Att APL spelar en viktig roll i hur skolan förbereder sina elever för arbetslivet är de olika informanterna eniga om. Ytterst handlar det om att elever får en möjlighet att bättre kunna tillgodogöra sig de olika kursmålen i mer praktiska moment ute på en arbetsplats. För elevens identitetsutveckling blir denna praktik ett viktigt inslag. Det som Nirje menar med vikten av att inte integrera och isolera funktionsnedsatta utan att normalisera deras vardag, att genom möten med andra ute på arbetsplatser ge dem möjlighet att ytterligare stärkas i sin personliga utveckling. Här har skolans personal tillsammans med eleverna möjlighet att också jobba med de olika förhållningssätt som Antonsson tar upp som framgångsfaktorer när det gäller att så småningom lyckas nå, få och behålla ett jobb. Att arbeta med *personens förhållningssätt* och *omgivningens förhållningssätt*. Att till exempel på det personliga planet synlig- och medvetandegöra eleven på sin funktionsnedsättning, något som också framkom under intervjuerna med några av informanterna. Att personal från skolan kan göra det tydligt för en

handledare ute på en arbetsplats om betydelsen av adekvat stöd, något som förövrigt också Skolverket har tagit fasta på och presenterade i samband med GYS13 i en särskild handledare utbildning på sin hemsida.

7.2 Vilka gemensamma mål samt vilka förväntningar har de olika aktörerna på varandra i sin samverkan?

Att det finns en samverkan på lokal nivå idag mellan de representerade verksamheterna visar de olika intervjuerna. Det sker framförallt vid de två tillfällena under sista studieåret då man håller utslussningssamtal. Det finns dock behov av en mer utvecklad samverkan mellan aktörerna under elevernas skolgång. Här visar denna studie på några områden där det kan fungera bättre. Arbetsförmedlingens uppdrag handlar om att erbjuda komplement till skolans egna SYV-konsulenter genom arbetsmarknadspolitiska lösningar under perioder med APL. Det kan handla om att SIUS-konsulenterna från AF kommer in tidigt under elevens praktik perioder och etablerar kontakt med arbetsgivaren och informera om en anställning med lönebidrag eller någon annan typ av anställningsform. Detta görs inte i den utsträckning som motsvarar de ambitiösa mål man satt upp. Detta blir också intressant utifrån Antonssons studie om framgångsfaktorer när han konstaterar att stödet verkade komma bäst till sin rätt när det gavs i anslutning direkt efter avslutade studier i gymnasiesärskolan. Även fördelen med uthålligt stöd så länge det behövdes samt av samma konsulent är viktigt. Skolan behöver här också bidra på ett mer aktivt sätt tillsammans med studievägledarna när det gäller att samverka med arbetsförmedlingen. Skolan har att förmedla viktig kunskap om elevernas olika förutsättningar och behov. Något som också framkom från både arbetsförmedlingen och daglig verksamhet under intervjuerna.

Socialstyrelsen studie (2008) visar att övergången från Daglig verksamhet till lönearbete är nästan obefintlig. Redan 2008 visade man på de brister som fanns i övergången mellan gymnasiesärskola och Arbetsförmedlingen, då elevernas arbetsförmåga sällan prövas utan den Daglig verksamhet ses som den naturliga förlängningen av gymnasiesärskolan. Socialstyrelsen visar i sin rapport att kommunernas förutsättningar varierar mycket över hela landet eftersom det skiljer mycket mellan glesbygd och tätort, mellan storstad och mindre orter. Det står klart att denna samverkan sker på lokal nivå i varje kommun där också skolhuvudmän har stor frihet att forma denna samverkan utifrån sina förutsättningar. Detta är utgångsläget när det nu i regeringsuppdraget ligger på kommunerna att hitta nya möjliga vägar för förändring av arbetsmetoder och organisering av dagliga verksamheter för större måloppfyllelse. I Socialstyrelsen rapport *Daglig verksamhet - enligt LSS* konstateras det att arbetsmarknaden är tuffare, fler får diagnoser som berättigar till insatser enligt LSS och att det är svårt att få tillgång till Arbetsförmedlingens resurser. Kartläggningen visar att Dagliga verksamhet står av nödvändighet inför en förändring som kommer att kräva större och mer strukturerad samverkan. För skolans del framkommer det i studien flera intressanta förslag på förbättringar. Detta rör dels hur skolan kan göra mer medvetet val kring hur man arbetar mot Arbetsförmedlingen och dels mot Daglig verksamhet i kommunen. Studien från Umeå universitet är ett exempel som också Socialstyrelsen lyfte fram i sin kartläggning. Här handlade det om att de skolor som etablerat en kontakt med en samordnare anställd av Arbetsförmedlingen och hade lönearbete som målsättning, lyckades bättre med att få ut elever i arbete jämfört med skolor som valde den mer omsorginriktade vägen och daglig verksamhet, där ingen kom ut i lönearbete. Denna policy rimmar också väl med supported employment metodiken i synen på att få ut funktionshindrade på en arbetsplats först och i andra hand träna på plats med olika anpassningar och stödpersoner.

7.3 Vilka framtida möjligheter kan det finnas för gymnasiesärskolelever att komma ut på arbetsmarknaden?

Olika rapporter vittnar om behovet av ökade insatser från många olika håll i samhället bland annat de olika strategier som Arbetsmarknadsdepartementet sammanställt för fler personer i arbete. En strategi jag finner intressant i sammanhanget framkom under ett samtal med en av informanterna från Daglig verksamhet att ett utvecklingsprojekt med fem västsvenska kommuner har inletts, GRAF-projektet. Detta projekt ligger också helt i linje med vad Socialstyrelsens kartläggning 2008 visade på som ett av de områden som måste förbättras. Projektets syfte är att med insats av mer resurser och kompetensutveckling från kommunen utveckla den delen av Daglig verksamhet som riktar sig mot de brukare som har som mål att komma ut i lönearbete. I den aktuella kommunen är den dagliga verksamheten uppbyggd kring olika dagliga aktiviteter. En sysselsättning kan vara dagverksamhet med inriktning mot dagliga och för brukarens behov anpassade meningsfulla aktiviteter. Den aktuella gruppen för projektet ingår i något som kallas *Arbetskraften* och som vänder sig mer mot externa arbetsplatser där brukaren kan praktisera och arbetsträna men som inte resulterar i någon lön. Projektet mål är att nu implementera supported employment och utveckla och möjliggöra en mer inriktad insats mot att få ut fler i ett lönearbete. Detta kräver både ekonomiska och personella resurser eftersom metoden bygger på mycket stöd både till arbetstagaren och till arbetsgivaren. Framtida möjligheter för elever från särskolan att komma ut på arbetsmarknaden har visat sig mycket svår och det är få som når dit vilket denna studie också gett exempel på. Då många av eleverna återfinns i Daglig verksamhet i dagsläget och med den överhängande risken att inte komma vidare anser jag att detta projekt är ett både realistiskt och klart ett steg i rätt riktning. Här har man också tagit in en metod som fått bevisade goda resultat utifrån flera studier och som också Socialstyrelsen uppmärksammat.

Normaliseringsprincipen bör uppmärksammas här med rättigheter för alla människor att delta och integreras i samhället. Definitivt också ett viktigt steg mot de förutsättningar som måste råda i ett samhälle och vikten av att normalisera de utvecklingsstördas tillvaro för att istället öka förståelsen för dessa människor. Ovan nämnda projekt skapar också förutsättningar för ökad samverkan för både skola och andra aktörer. Under intervjuerna framkommer bilden av Dagliga verksamhet, från både föräldrahåll och skolpersonal, som en verksamhet sedd som den naturliga förlängningen efter skolan med inlåsningseffekt som följd. Under intervjuerna efterlyser daglig verksamhet mer samarbete och samverkan med skolan och då främst när det handlar överlämning av elever som slutat skolan och som sökt LSS. Här har kritik mot skolan framförts att överlämningen varit bristfällig och mindre omfattande och att fokus mer varit mot Försäkringskassa och Arbetsförmedling. Om projektet slår väl ut tror jag att det kommer bli mer och bättre kontakt mellan skola och Daglig verksamhet på många plan och av nödvändighet. Här finns då det gemensamma målet, att få ut fler i lönearbete.

Vem bestämmer om en elev står till arbetsmarknadens förfogande eller inte? Frågan kommer ursprungligen ifrån en förälder till en av mina elever under ett utslussningssamtal. Utgår man ifrån Socialstyrelsens rapport ovan blir svaret att det är många kompetenser som eleven måste ha för att klara de ganska tuffa krav arbetsförmedlingen ställer för att vara anställningsbar utifrån ett "normal" perspektiv. Skulle man däremot blanda in Nirje eller Antonsson i resonemanget hade frågan varit överflödigt. Detta är något som även Socialstyrelsen tar upp i sin kartläggning om hur framtiden ser ut för målgruppen och att normaliseringsprincipen måste få genomslag på bredare front runt om i samhället.

8 Diskussion

I detta kapitel kommer först en metoddiskussion följ av en resultatdiskussion.

8.1 Metoddiskussion

Giltigheten eller validiteten på denna undersökning bör anses som säker, jag har mätt det som jag har avsett att mäta d.v.s. fått de svar på de frågor som jag ville få svar på. Min bedömning är att intresset och samarbetsviljan från de olika informanterna var hög, de var alla motiverade att delta och svara. När det gäller reliabilitet på undersökningen kan den också anses vara god, men jag kan inte bortse från att det kan förekomma någon reliabilitetsbrist, feltolkning av något slag, att jag feltolkat ett svar eller att min fråga misstolkats. Det är också en ganska liten undersökningsgrupp som deltagit och därför kan generaliserbarheten anses vara mindre. Fler aktörer från olika kommuner hade varit intressant och ökat kvaliteten. De intervjuade som deltog i undersökningen kommer alla från samma medelstora kommun och jämför man generellt runt Sverige varierar förutsättningarna för de olika aktörernas i andra kommuner. Studien gör inte anspråk på att vara generaliserbar på alla i den grupp som den intervjuade ingår i t.ex. för alla kommuner i Sverige.

Jag har valt en fenomenografisk orienterad studie med målsättningen att få en förståelse för hur skolan och de olika aktörerna tolkar sitt uppdrag – att förbereda och möjliggöra för eleverna att nå, få och behålla ett arbete. Jag valde ett ostrukturerad kvalitativt arbetssätt när jag intervjuade de olika personerna. Deras perspektiv och hur de beskriver samma fenomen var min utgångspunkt för att sedan tolka deras olika beskrivningar och klargöra vad de menade. Har försökt att hålla mig så objektiv som möjligt men man bör se denna framställning som en av flera möjliga. Då jag själv arbetar som lärare i särskolan kan mina erfarenheter spela en viss roll och påverka mig när jag tolkar svaren under intervjuerna. En fördel kan vara att jag känner den aktuella skolformen väl vilket bör minska risken för att jag misstolkar svar och sammanhang. En nackdel kan i sammanhanget vara att det kan präglade min förståelse av det som sägs. Jag har försökt hålla mig så neutral och objektiv som möjligt i tolkningsarbetet.

8.2 Resultatdiskussion

Jag hade som syfte att studera olika aktörers uppfattningar om samverkan mellan skola och arbetsliv, med fokus på elever som går i särskolan. I de olika uppdrag som åligger samtliga samhällsinstitutioner, som deltagit i denna studie, har alla en tydlig inriktning och målsättning om att det är genom samverkan som resultat kan uppnås. Utifrån de olika intervjuvar som gavs från respondenterna fick jag en bild av hur man arbetar med elever från särskolan i kommunen. Fenomenografiska studier gör, enligt Alexandersson (2006), inte anspråk på att vara generaliserbara i det avseendet att resultatet gäller för alla i den grupp respondenterna tillhör d.v.s. i alla kommuner i Sverige. Den bild som framträder av den nya ökande särskolegenerationen (Molin 2008) med små möjligheter att få ett lönearbete eller kunna delta på samma villkor i samhället är den bild som också delas av respondenterna under intervjuerna. Dessutom hade respondenterna en samsyn om funktionshindrade personers möjligheter att finna, få och behålla ett arbete, att det påverkades av en rad olika faktorer som har att göra med de personliga förutsättningarna, förhållanden på arbetsmarknaden samt vilket stöd samhället kan ge dem. Aktörerna beskrev hur deras stöd kunde se ut och gav exempel.

De olika aktörerna berättar under intervjuerna om sina olika uppdrag och om hur det arbetar. Min uppfattning är, efter att ha sammanställt de olika intervjuvaren, att alla är införstådda

med sina uppdrag och gör vad de kan för att lösa situationen så optimalt som möjligt för den enskilde. Det som blir tydligt handlar om samverkansrollen och hur den behöver utvecklas. Man efterlyser samverkan men framförallt samsyn kring det gemensamma uppdraget. Detta är något som också Socialstyrelsen i sina rapporter påtalat. Förståelsen för varandras uppdrag kan bara utvecklas genom möten i en lokal samverkansgrupp som träffas med viss regelbundenhet och inte bara sista året då eleven tar studenten. Skolan kan ytterligare ta steg mot att tidigare i elevens skolgång samverka med Arbetsförmedlingen och deras olika komplement till skolans SYV-resurser t.ex. att SIUS-konsulent från AF kommer in tidigare för att bearbeta arbetsplatsen med vad en anställning på sikt kan innebära för företagaren. APL blir en viktig del i elevens utbildning och skapar också en naturlig kontaktyta mellan skolans personal, SYV, Arbetsförmedlingen och handledaren på en arbetsplats. På liknande sätt skulle det vara möjligt att, utifrån den metodik som Antonsson redogör för i *Stödets betydelse – supported employment- i kampen för arbete och att bryta utsatthet*(2003), redan under skoltiden bygga upp ett kontaktnät och utveckla denna metodik. Detta bygger jag min uppfattning på av vad som redovisats i litteraturgenomgången. Exempel ifrån daglig verksamhet runt om olika kommuner visar och lyfter fram supported employment som en framgångsfaktor. Arbetsmarknadsstyrelsen och Socialstyrelsen redovisar i sina utredningar samma resultat.

Om samverkan mellan Daglig verksamhet, den idag i särklass största sysselsättningsformen för elever som gått ut särskolan, och övriga aktörer och om hur deras kontaktytor i dagsläget ser ut sinsemellan säger intervjuerna också något om. Här sker samverkan med skolan endast sista året i samband med utslussningsmötet. Nya arbetsmetoder som implementeras runt om i olika kommuner och som bygger på supported employment metodiken bör öppna för mer samarbete kring eleven. Att utifrån ett perspektiv som bygger på det som Molin (2008) kallar *ett utvecklingsinriktat kvalificeringsperspektiv*, för de elever som själva vill och är motiverade, samarbeta runt eleverna på ett tidigare stadium. Här kan en överlämning från tidigare APL av skolan bli aktuell och en uppbyggd handledarkontakt lämnas över till personal som arbetar med externa arbetsplatser och med supported employment. Bilden och synen på daglig verksamhet lyfts fram under intervjuerna och i litteraturgenomgången som institutionalisering av funktionshindrade och att risken för inlåsnings effekter är överhängande. Denna studie visar på en möjlig väg för fler personer i arbete, den genom utvecklad samverkan mellan skola och kommunens dagliga verksamheter.

Vem som i nuläget har det största ansvaret för att elever från särskolan kommer ut i arbete om man frågar de olika aktörerna så blir svaret arbetsförmedlingen. Empirin visar dock att man inte har lyckats särskilt väl med det uppdraget. Denna studie visar dock att det finns exempel på lyckade satsningar i Sverige där arbetsförmedlingen varit inblandad i en samordnande roll under övergången för elever i särskolan till arbetsmarknaden. I intervjuerna framkommer det att det är viktigt med samverkansgruppen men att någon också måste samordna arbetet. Här pekar till exempel Uppsala studien på, som Socialstyrelsen lyfter i sin rapport, att man kunde visa upp lyckade resultat med arbetsförmedlingen inblandad som samordnare vid övergången från skola till arbetsliv. När fokus från skolans håll låg mot lönearbete och stöd från arbetsförmedlingen blev också resultatet bättre än då man hade en inriktning mot daglig verksamhet. Ovan har jag redovisat två olika vägar för måluppfyllelse och jag vill mena att oavsett om det är arbetsförmedlingen eller kommunens Daglig verksamhet som skolan väljer att samarbeta med så blir en bra metodik viktig, det personliga engagemanget, nätverk måste etableras och samsyn råda.

8.3 Pedagogiska konsekvenser och fortsatt forskning

Hur skolan förbereder sina elever med en funktionsnedsättning för en framtid som andra ibland andra är en stor utmaning. Ifrån statligt håll presenterades viljeinriktningsdokument, reformarbeten och utredningar som tillsammans ligger tillgrund för den nya reformerade Gymnasiesärskolan (GYS13). Målsättningen med hela den nya särskoleutredningen och nya läroplanen är att den skall inte bara förbereda elever för yrkesverksamhet och till fortsatta studier utan också ge en bra grund för personlig utveckling och att aktivt kunna delta i samhällslivet. En elev som tagit sin examen efter fyra års studier, har uppvisat avklarade kurser samt även på det personliga planet visat en god utveckling, bör kunna kvalificera sig för ett arbete på den öppna arbetsmarknaden. Detta måste således resultera i en helt annan måluppfyllelse än vad som är fallet till dags dato.

Vilken betydelse har ett nationellt fyraårigt gymnasieprogram inom särskolan? Hur värderas utbildningen av arbetsgivare? Detta är något forskningsområde som kommer att bli intressant med tanke på den nya läroplanen och situationen i stort för den ”nya särskolegenerationen”.

Syftet med min uppsats har rört samverkan mellan samhällets olika aktörer men de personer studien uppmärksammat har inte kommit till tals. Vad är deras uppfattning om sin skolgång och hur upplever de sin situation? Om detta har det däremot behandlats en hel del men likväl anser jag att här finns fortfarande mer att utreda.

För elever med funktionsnedsättning har samhällsutvecklingen möjliggjort, sett i ett historiskt perspektiv, en utveckling som gått mot en mer normaliserad tillvaro. Mycket återstår dock. Synen på målgruppen att vara bildbar har förändrats positivt men synen på att också vara anställningsbar måste få större genomslag ute i samhället idag. Normaliseringsprincipen handlar om rätten för funktionshindrade att ha livsvillkor och vardagsmönster som ligger så nära det normala som möjligt. Den har haft och kommer att ha stor betydelse framöver för handikappolitiken, politiskt har den uppmärksamats och tankegångarna återfinns också i olika myndigheters handlingsplaner, till exempel Socialstyrelsen.

Det finns en generell samhällssyn som pekar i en positiv riktning anser jag. Denna studie redovisar de olika aktörernas uppdrag, inte minst kommunernas, som alla betonar det viktiga målet med att fler måste få möjlighet att nå, få och behålla ett arbete. Intervjupersonerna kommer ifrån olika bakgrund och har olika erfarenheter kring arbetet runt elever med funktionsnedsättning men uppvisar alla en samstämmig uppfattning om hur detta gemensamma uppdrag kan nå bättre måluppfyllelse – *Med samverkan är allt möjligt!*

Referenslista

- Alexandersson, M. (2006). Den Fenomenografiska forskningsansatsens fokus. I: Starrin, B. & Svensson, P-G. (Red.), *Kvalitativ metod och vetenskapsteori* (s. 111-136). Lund: Studentlitteratur.
- Antonson, S. (2003) *Stödets betydelse – Supported Employment – i kampen för arbete och att bryta utsatthet*. Örebro: Örebro Universitet.
- Arbetsförmedlingen, Försäkringskassan, Socialstyrelsen & Skolverket (2008). *Strategi för fler personer med funktionshinder i arbete*. Hämtat 2014-11-22, från http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwtpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1782
- Bergh, S., Skogman, E., Tideman, M. (2010) *Vågar lite mer*. Stockholm: Edita. Hämtat 2014-11-02, från <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:320093/FULLTEXT01.pdf>
- Booth, S., Marton, F. (2000) *Om lärande*. Lund: Studentlitteratur.
- Ineland, J., Molin, M., Sauer, L. (2013) *Utvecklingsstörning, Samhälle och välfärd*. Malmö: Gleerups utbildning.
- Kvale, S. (1997) *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur.
- Lag om stöd och service till vissa funktionshindrade (SFS 1993:387) Hämtat 2014-11-28, från http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Lag-1993387-om-stod-och-ser_sfs-1993-387/
- Lag om ändring i skollagen (SFS 2012:109) Hämtad 2014-11-29, från http://www.lagboken.se/dokument/andrings-sfs/1039214/sfs-2012_109-lag-om-andring-i-skollagen-2010_800?id=133236
- Larsson, P-O. (2006) *Arbetsplatskultur, socialt stöd och arbetets mening: anställning med lönebidrag och daglig verksamhet för personer med intellektuella arbetshandikapp*. Hämtad 2014-12-05, från <https://gupea.ub.gu.se//handle/2077/9597>
- Lundberg, C., Persson, S. (2008) *Vad hände sen? – en uppföljningsstudie av ungdomar som gått ut gymnasiesärskolan*. D-uppsats.
- Martholm Silva, M. (2014). En fjärdedel får jobb efter särskola. Hämtat 2014-11-24, från <http://www.svt.se/nyheter/sverige/en-fjardedel-far-jobb-efter-sarskola>
- Molin, M. (2008) *Delaktighet i olika världar – om övergången mellan gymnasiesärskolan och arbetsliv*. Trollhättan: Högskolan i Västs rapportserie för arbetsintegrerat lärande 2008:02.
- Nirje, B. (2003) *Normaliseringsprincipen*. Lund: Studentlitteratur.

Sjöberg, M (red.) (2002) *Arbetsliv och funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur.

Skollag (2010:800) Hämtad 2014-11-08, från
http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Lagar/Svenskforfattningssamling/Skollag-2010800_sfs-2010-800/

Skolverket (2006b). *Kommunernas särskola. Elevökning och variation i andelen elever mottagna i särskolan*. Hämtad 2014-12-10, från
http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D1668

Skolverket (2009). *Med samverkan är allt möjligt*. Hämtad 2014-11-18, från
http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D2270

Skolverket (2013). *Gymnasiesärskolan*. Hämtad 2014-11-10, från
http://www.skolverket.se/om-skolverket/publikationer/visa-enskild-publikation?_xurl_=http%3A%2F%2Fwww5.skolverket.se%2Fwtpub%2Fws%2Fskolbok%2Fwpubext%2Ftrycksak%2FRecord%3Fk%3D3041

Skolverket (SKOLFS 2001:23). *Allmänna råd om mottagning i särskolan*. Hämtad 2014-11-06, från
www.stockholm.se/.../Sarskola/Skolverkets%20allmänna%20rad_2013.pdf

Socialstyrelsen (2008). *Daglig verksamhet – genom LSS*. Hämtad 2014-11-04, från
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2008/2008-131-22>

Socialstyrelsen (2010). *På tröskeln – Daglig verksamhet med inriktning mot arbete*. Hämtad 2014-11-04, från
<http://www.socialstyrelsen.se/publikationer2010/2010-4-1>

Socialstyrelsen (u.å.). *Individanpassat stöd till arbete*. Hämtad 2014-12-19, från,
<http://www.socialstyrelsen.se/evidensbaseradpraktik/sokimetodguidenforsocialtarbete/individanpassatstodtillarbete>

Stukat, S. (2014). *Att skriva examensarbete inom utbildningsvetenskap*. Lund: Studentlitteratur.

Regeringens proposition 1999/2000:79, *Från patient till medborgare - en nationell handlingsplan för handikapp politiken*. Hämtad 2014-11-04, från
<http://www.regeringen.se/sb/d/108/a/1478>

Regeringens proposition 2011/12:50, *En gymnasiesärskola med hög kvalitet*. Hämtad 2014-11-01, från
<http://www.regeringen.se/sb/d/14041/a/182334>

Regeringens proposition 2013/14:172, *Allas kunskap – allas bildning*. Hämtad 2014-12-10, från

<http://www.regeringen.se/sb/d/18296/a/235700>

Regeringskansliet (2011). *Arbete för alla*. Viljeriktningssdokument. Hämtat 2014-11-04, från <http://www.regeringen.se/content/1/c6/16/26/66/0009d9d4.pdf>

Regeringskansliet (2011) *En strategi för genomförande av funktionshinderpolitiken 2011-2016*. Hämtat 2014-12-26, från <http://www.regeringen.se/content/1/c6/17/12/69/847e537d.pdf>

Utbildningsdepartementet (2011). *Den framtida gymnasiesärskolan – en likvärdig utbildning för ungdomar med utvecklingsstörning* (SOU 2011:8). Stockholm: Fritzes offentliga publikationer. Hämtat 2014-11-08, från <http://www.regeringen.se/content/1/c6/16/00/77/e8050ab2.pdf>

Utrikesdepartementet (SÖ 2008:26-Artikel 23) *Konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning*. Hämtat 2014-12-16, från <http://www.regeringen.se/sb/d/11071/a/123615>

Bilaga 1: Aspekter av den kvalitativa forskningsintervjun

Aspekter av den kvalitativa forskningsintervjun

(Kvale S *Den kvalitativa forskningsintervjun* (1997) s.35

Syftet med den här behandlande kvalitativa forskningsintervjun är att erhålla beskrivningar av den intervjuades livsvärld i avsikt att tolka de beskrivna fenomenens mening.

Livsvärld.

Mening.

Det kvalitativa.

Det deskriptiva.

Det specifika.

Förutsättningsmedvetande.

Fokusering.

Mångtydighet.

Förändring.

Känslighet.

Mellanmänsklig situation.

Positiv upplevelse.

Bilaga 2: Intervjuguide

Intervjuguide

Syftet med denna uppsats är att studera hur en effektiv samverkan mellan samhällets olika aktörer kan stödja övergången mellan skola och arbetsliv för elever i gymnasiesärskolan.

Vad säger du om senaste samverkansmötet?

Vad var bra? Varför? vad kunde gjorts bättre?

Hur bra "samverkar vi"? Vad kan bli bättre? (alla i gruppen)

Hur ser du på ditt respektive de andras uppdrag när det gäller målgruppen?

Vilka förväntningar har du på de andra i samverkansgruppen?

Vad anser du/ tycker du om övergången från särskolan till arbetsliv?

Vad är bra, varför, vad kan göras bättre?

Vad kan skolan göra mer?

(Vad tycker du att skolans fokus/målsättning skall vara för att förbereda eleverna inför arbetslivet?)

(Vem avgör om man(eleven, efter studenten) står till arbetsmarknadens förfogande eller inte?)

Om du fick bestämma helt och hållet själv, hur skulle det organiseras för elevernas bästa?

Vilka hinder/möjligheter ser du för ett arbete på den öppna arbetsmarknaden?

Vem har ansvaret för att eleven ska få ett arbete, tycker du?

Är det något som du skulle vilja att jag frågade om, som är relevant med anledning av vad vi pratat om?

Tänka på att följa upp med;

Vad menar du?

Kan du berätta mer?

Har jag förstått dig rätt om jag tror att din uppfattning är

